

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Здобувачки 4 курсу
денної форми навчання
Арбуз Аріни Валентинівни

Науковий керівник:
Братко Ірина Василівна,
завідувачка кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції,
к.ю.н., доцент

Київ – 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. РАДА ЄВРОПИ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	8
1.1. Рада Європи як регіональна міжнародна організація.....	8
1.2. Основні нормативно-правові акти Ради Європи у сфері прав людини.....	13
1.3. Принципи захисту прав людини у системі Ради Європи.....	18
РОЗДІЛ 2. СУДОВІ ТА ПОЗАСУДОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ РАДИ ЄВРОПИ	24
2.1. Європейський суд з прав людини: правовий статус та структура.....	24
2.2. Процедура індивідуального та міждержавного звернення до Європейського суду з прав людини.....	29
2.3. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на захист прав людини.....	35
2.4. Позасудові механізми захисту прав людини в системі Ради Європи.....	41
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ	50
3.1. Шлях України до членства в Раді Європи та її зобов'язання у сфері прав людини.....	50
3.2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною.....	54
3.3. Імплементация стандартів Ради Європи у національне законодавство та їх вплив на правозахисні реформи в Україні.....	59
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄКРН	Європейська комісія проти расизму та нетерпимості
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КЗК	Європейський комітет із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
ОБСЄ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ПАРЄ	Парламентська асамблея Ради Європи
РЄ	Рада Європи

ВСТУП

Актуальність теми. Рада Європи як міжнародна організація, яка визначила та нормативно закріпила основоположні права і свободи людини, відіграє ключову роль у формуванні європейських стандартів захисту прав людини, які стали орієнтиром не лише для держав-членів, а й для всієї міжнародної спільноти. Дослідження механізмів захисту прав людини посідає важливе місце у сучасному міжнародному праві, оскільки саме рівень забезпечення та гарантування прав і свобод людини є одним із головних показників демократичного розвитку держави, ефективності її правової системи та дотримання принципу верховенства права.

Особливого значення набуло створення в межах Ради Європи ефективного міжнародного механізму захисту прав людини, який передбачає можливість індивідуального звернення особи до Європейського суду з прав людини у разі порушення державою гарантованих Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Практика Європейського суду з прав людини стала важливим чинником розвитку сучасного міжнародного права та каталізатором змін у національних законодавствах держав-членів Ради Європи й є постійно становить інтерес для наукових досліджень. Рішення Європейського суду з прав людини безпосередньо впливають на формування національної правозастосовної практики, удосконалення механізмів судового захисту та впровадження європейських стандартів у внутрішньодержавне право.

Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю комплексного аналізу системи судових і позасудових механізмів захисту прав людини Ради Європи, визначення особливостей їх функціонування та оцінки ефективності їх практичного застосування. Особливого значення набуває дослідження процесу імплементації стандартів Ради Європи у національне законодавство України, виконання рішень Європейського суду з прав людини та впливу міжнародно-правових механізмів на реформування правової системи держави й розвиток національних механізмів захисту прав людини.

Метою бакалаврської роботи є комплексний міжнародно-правовий аналіз системи захисту прав людини Ради Європи, визначення особливостей функціонування її судових і позасудових механізмів, а також дослідження реалізації міжнародно-правових стандартів Ради Європи в Україні.

Завдання бакалаврської роботи:

- розкрити історичні передумови створення Ради Європи та визначити напрями її діяльності;
- проаналізувати нормативно-правову базу Ради Європи у сфері захисту прав людини;
- охарактеризувати основні принципи захисту прав людини у системі Ради Європи;
- визначити правовий статус і структуру Європейського суду з прав людини;
- дослідити процедури індивідуального та міждержавного звернення до Європейського суду з прав людини;
- проаналізувати вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на розвиток системи захисту прав людини;
- охарактеризувати позасудові механізми захисту прав людини у системі Ради Європи;
- дослідити шлях України до членства в Раді Європи та її міжнародні зобов'язання у сфері прав людини;
- проаналізувати стан виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною;
- визначити особливості імплементації стандартів Ради Європи у національне законодавство України та їх вплив на правозахисні реформи, виявити наявні проблеми та недоліки у цій сфері.

Успішне виконання перелічених завдань дозволить отримати ґрунтовне дослідження теми бакалаврської роботи та сформувані відповідні висновки щодо її значущості.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, що виникають у процесі функціонування системи захисту прав людини Ради Європи та реалізації державами міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Предметом дослідження є міжнародно-правові акти Ради Європи у сфері захисту прав людини, практика Європейського суду з прав людини та інших позасудових механізмів Ради Європи, досвід їх застосування, а також особливості імплементації стандартів Ради Європи у правову систему України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань у роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження. Історико-правовий метод застосовано під час дослідження передумов створення Ради Європи та становлення європейської системи захисту прав людини. Формально-юридичний метод використано для аналізу міжнародно-правових актів Ради Європи та нормативної бази у сфері прав людини. За допомогою структурно-функціонального методу досліджено систему органів Ради Європи та особливості функціонування судових і позасудових механізмів захисту прав людини. Порівняльно-правовий метод застосовано при аналізі співвідношення міжнародних стандартів Ради Європи та національного законодавства України. Метод аналізу та синтезу дозволив систематизувати наукові підходи й практику функціонування міжнародних правозахисних механізмів. Також у роботі використано метод узагальнення, індукції, дедукції та системного аналізу.

Апробація дослідження. Деякі положення та результати бакалаврської роботи були апробовані шляхом участі у:

Всеукраїнській науково-практичній конференції (XI Круглий стіл) «Права людини в умовах воєнного стану в Україні», що проходила у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка 12 грудня 2025 року. Формою апробації стала підготовка та публікація тез доповіді на тему: «Особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини під час війни в Україні»;

III студентській науковій конференції в рамках Фестивалю науки «Міжнародне та публічне право: перспективи та виклики», що відбулася 21 травня

2026 р. у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка. Формою апробації стало підготовка та публікація тез доповіді на тему: «Living Instrument Doctrine as a Tool for Dynamic Interpretation of Human Rights in the ECHR».

РОЗДІЛ 1. РАДА ЄВРОПИ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Рада Європи як регіональна міжнародна організація

Розвиток сучасного міжнародного права та поява перших міжнародних правозахисних організацій є важливим етапом в історії людства після Другої світової війни. Ослаблена на той час світова спільнота справді потребувала створення нових дієвих механізмів та структур, щоб запобігти повтору подій у майбутньому. Виявлені порушення прав людини в міжвоєнний період зумовили необхідність захисту демократичних цінностей для збереження миру та створення єдиного європейського правового простору. Відтак держави поодиночі не могли вирішувати глобальні питання та здійснювати нагляд над дотриманням та захистом прав і свобод людини, так виникла потреба у створенні міжнародної організації.

Ідея об'єднаної Європи бере свій початок ще з часів Першої світової війни і належала австрійському графу Р. Куденхове-Калергі, який у 1923 році виклав її у своєму маніфесті «Пан-Європа». Тоді втілити її в реальність не вдалося через продовження збройних конфліктів. Після Другої світової війни поштовхом до реалізації цієї ідеї стала знаменита промова Вінстона Черчілля у Цюриху 19 вересня 1946 року, в якій він закликав до створення «Сполучених Штатів Європи». Кульмінацією підготовчого процесу став Гаазький конгрес у травні 1948 року, який зібрав понад 700 представників із 16 держав і став першим великим кроком до інституційного оформлення європейської єдності. Саме на цьому конгресі було запропоновано створити Раду Європи (РЄ) та сформував європейський механізм захисту прав людини, який згодом був реалізований через ухвалення Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та створення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Упродовж наступних місяців тривали активні переговори щодо форми майбутньої організації: низка держав на чолі з

Францією виступала за наднаціональні повноваження, тоді як Велика Британія наполягала на збереженні класичної міжурядової моделі. Досягнутий компроміс відповідав саме британському баченню. Таким чином, 5 травня 1949 року було підписано Лондонський договір і створена РЄ «з метою досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їх економічному та соціальному прогресу». Статут організації підписали десять держав-засновників: Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Ірландія, Італія, Данія, Норвегія та Швеція [1, с. 16–23; 2].

РЄ є регіональною міжнародною організацією, яка здійснює координацію та нагляд за дотриманням прав людини й усіх положень, які містяться у ЄКПЛ, яку ратифікували всі держави-члени РЄ. Наразі організація налічує 46 держав-членів (після виключення Росії зі складу у 2022 році через грубі порушення прав людини під час російського вторгнення в Україну). Будь-яка європейська держава може стати членом РЄ, якщо вона поділяє її цінності, визнає верховенство права та зобов'язується сприяти розвитку механізмів захисту прав людини й нести відповідальність за їх недотримання (стаття 3 Статуту РЄ). Штаб-квартира РЄ знаходиться в м. Страсбурзі, Французька Республіка [3].

Діяльність РЄ охоплює три взаємопов'язані напрями: захист прав людини, розвиток демократії та зміцнення верховенства права. У конвенційній сфері РЄ розробила понад 200 міжнародних договорів і конвенцій, які формують спільний правовий простір для держав-членів, основоположною є ЄКПЛ 1950 року. У сфері моніторингу організація здійснює систематичний нагляд за станом демократії та дотриманням прав людини через свої органи та інституції. Окрім цього, РЄ провадить широку програму технічного співробітництва з державами-членами, надаючи їм практичну допомогу в реформуванні судової системи, виборчого законодавства та місцевого самоврядування. РЄ тісно взаємодіє з іншими міжнародними організаціями, передусім з Європейським Союзом (ЄС) та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), забезпечуючи комплементарність їхніх зусиль у сфері захисту демократичних цінностей на

континенті. Керівні принципи РЄ відповідають головним напрямам її діяльності. Реалізацію цих принципів забезпечують насамперед головні органи організації, перелік яких закріплено у статті 10 Статуту РЄ — Комітет міністрів та ПАРЄ [3; 4].

Комітет міністрів посідає центральне місце у структурі РЄ та є її головним органом, що ухвалює рішення. До його складу входять міністри закордонних справ держав-членів або їхні постійні представники в Страсбурзі. Головування змінюється кожні 6 місяців в алфавітному порядку. Окрім головуючої держави також й Бюро, яке складається з шести членів у англійському алфавітному порядку (чинний Президент, два попередні Президенти та три майбутні Президенти); така система забезпечує консолідацію зусиль задля максимальної ефективності. Саме Комітет міністрів визначає політику організації, затверджує її бюджет і програму заходів, а також приймає обов'язкові рішення від імені РЄ. Окрім цього, він виконує важливу контрольну функцію — здійснює нагляд за виконанням державами-членами рішень ЄСПЛ, що робить його ключовою ланкою у механізмі захисту прав людини на європейському рівні [5].

ПАРЄ є дорадчим органом РЄ, який визначає напрями діяльності роботи організації та загалом володіє широким колом повноважень. Строк повноважень обраного голови ПАРЄ становить один рік з можливістю переобрання на однорічний строк. Основною формою роботи ПАРЄ є пленарні засідання, які проводяться чотири тижні на рік (січень, квітень, червень, жовтень). Діяльність ПАРЄ передбачає обговорення питань, що становлять спільний інтерес для держав-членів, й ухвалює резолюції та рекомендації, адресовані урядам і Комітету міністрів РЄ. Її рішення мають рекомендаційний характер, часто є підґрунтям для розробки міжнародно-правових документів у рамках РЄ. Крім того, до повноважень ПАРЄ входить обрання Генерального секретаря РЄ, суддів ЄСПЛ та Комісара з прав людини, а також моніторинг виконання державами-членами своїх зобов'язань перед організацією [3; 6].

У складі ПАРЄ діють п'ять політичних груп, які об'єднують депутатів за ідеологічною ознакою: Європейська народна партія (EPP/CD), Група соціалістів,

демократів та зелених (SOC), Група європейських консерваторів та Демократичний альянс (EC/DA), Альянс лібералів та демократів за Європу (ALDE), а також Група об'єднаних європейських лівих (UEL).

Для детального опрацювання профільних питань в Асамблеї функціонують дев'ять галузевих комітетів:

- з політичних питань та демократії;
- з правових питань і прав людини;
- з соціальних питань, охорони здоров'я та сталого розвитку;
- з питань культури, науки, освіти та медіа;
- з питань міграції, біженців та переміщених осіб;
- з питань рівності та недискримінації;
- з питань виборів суддів до ЄСПЛ;
- з правил процедури, імунітетів та інституційних справ;
- з питань дотримання державами-членами обов'язків і зобов'язань перед РЄ (Моніторинговий комітет) [6].

Окремо варто зазначити, Генеральний секретар РЄ обирається ПАРЄ строком на п'ять років з можливістю переобрання на один додатковий термін. До його повноважень належить координація роботи всіх органів і структур РЄ, представництво організації у відносинах з іншими міжнародними інституціями, а також подання щорічної доповіді про стан демократії, прав людини і верховенства права в Європі. Секретаріат РЄ налічує близько 2 000 співробітників і розміщений у Палаці Європи у Страсбурзі [3].

Структура РЄ також включає в себе консультативні (дорадчі) органи. Одним із таких є Конгрес місцевих та регіональних влад у Європі. Цей орган був заснований у 1994 році не Статутом РЄ, а резолюцією Комітету міністрів РЄ як наступник Постійної конференції місцевих та регіональних влад Європи 1957 року, відповідно до домовленостей, досягнутих на першому саміті РЄ у Відні 9 жовтня 1993 року. Цей орган представляє місцеві та регіональні органи влади держав-членів РЄ. Він складається з двох палат: Палати місцевих влад та Палати

регіонів. Пленарні засідання Конгресу проходять у Палаці Європи, де розташований його постійний секретаріат [7].

Судовим органом РЄ, що здійснює контроль над дотриманням ЄКПЛ є ЄСПЛ. Склад ЄСПЛ становлять незалежні судді, яких обирає ПАРЕ від кожної держави-учасниці. Особливістю є те, що ЄСПЛ є єдиним у світі міжнародним судом, до якого особа може звертатися зі скаргою на державу щодо порушення прав людини після вичерпання національних механізмів захисту [8].

Європейська комісія «За демократію через право», більш відома як Венеційська комісія, є дорадчим органом РЄ з конституційних питань. Це розширена часткова угода, що складається з 61 члена: 46 держав-членів РЄ та 15 неєвропейських держав. Її окремі члени діють в індивідуальній якості та є незалежними. Роль Венеційської комісії полягає у наданні юридичних консультацій своїм державам-членам та допомозі державам, які бажають привести свої правові та інституційні структури у відповідність до європейських стандартів у сфері демократії, прав людини та верховенства права. Висновки Венеційської комісії надають органам влади відповідної держави (парламенту, уряду) рекомендації щодо того, як привести свої конституції та закони у відповідність до спільної конституційної спадщини та як зробити життєздатний інституційний чи правовий вибір на основі порівняльного аналізу досвіду інших держав-членів Венеційської комісії [9].

Щодо висновків щодо конкретних країн, Венеційська комісія діє лише на запит, поданий органами влади відповідної держави, одним з органів РЄ (ПАРЕ, Комітет міністрів, Конгрес місцевих та регіональних влад), Генеральним секретарем, ЄС або однією з уповноважених міжнародних організацій. Для продовження діалогу з владою щодо майбутніх або запланованих реформ Комісія надає подальші висновки, в яких розглядаються переглянутий проект конституцій та законів або наступні додаткові комплекти поправок у глобальному масштабі, з урахуванням рекомендацій Комісії щодо попередніх версій таких проектів текстів або попередніх реформ. Ці подальші висновки також покликані зробити більш помітним вплив, який фактично справляють рекомендації Комісії. Крім того,

Комісія визначає та розробляє стандарти — через дослідження, загальні звіти та рекомендації, а також через наукові заходи, часто спільно з іншими міжнародними організаціями у сферах, де розширені та детальніші вказівки щодо розробки правових текстів відповідно до міжнародних стандартів значно допомогли б у законотворенні [9].

РЄ відіграє ключову роль у формуванні та підтримці європейської системи захисту прав людини. За більш ніж сімдесят років існування організації вдалося досягти відчутних результатів, що суттєво вплинули на правові системи держав-членів і якість життя мільйонів європейців. Одним із найвагоміших здобутків стало скасування смертної кари — завдяки зусиллям РЄ сьогодні жодна з держав-членів не застосовує цей вид покарання. Організація зробила значний внесок у зміцнення стандартів у сфері прав людини, боротьбу з расизмом і дискримінацією, захист свободи слова та забезпечення рівності статей. Окремим напрямом є захист прав дітей та культурного різноманіття, а також систематичне спостереження за виборами в державах-членах, що сприяє підвищенню рівня довіри громадян до демократичних інституцій [10].

Отже, багаторівнева структура організації дозволяє ефективно впроваджувати зміни та здійснювати контроль за виконанням зобов'язань державами-членами, зокрема, превентивно запобігати порушенням основних прав і свобод людини. Усе це свідчить про те, що РЄ залишається незамінним інструментом підтримки демократії та захисту прав людини, а її діяльність безпосередньо позначається на житті громадян держав-членів [3].

1.2. Основні нормативно-правові акти Ради Європи у сфері прав людини

За час своєї багаторічної діяльності РЄ створила цілу нормативну систему, яка формує європейську архітектуру захисту прав людини. Найпершим і основним джерелом права, прийнятим РЄ, є ЄКПЛ, прийнята у 1950 році. Об'єктивними чинниками необхідності розробки та прийняття такого регіонального документа

були події, які переживала континентальна Європа у ХХ ст., зокрема Друга світова війна та її наслідки.

ЄКПЛ є багатосторонньою міжнародною угодою, але важливо зазначити, що вона не є відкритою, тобто до неї можна приєднатися лише за умови членства в РЄ. Мета цієї угоди — зобов'язати держав-учасниць забезпечити кожній людині, яка перебуває під її юрисдикцією, захист прав і свобод, які містяться в угоді. Особливістю є те, що ЄКПЛ передбачає не лише закріплення положень, а й дієвий механізм їх судового захисту, яким є ЄСПЛ. Вона закріплює основні громадянські та політичні права, зокрема право на життя, заборону катувань, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, свободу думки, совісті та релігії, а також свободу вираження поглядів. Як зазначається в преамбулі ЄКПЛ, «підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкраще забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого — завдяки спільному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать», у такий засіб РЄ поклала початок створенню великого масиву [1, с. 71; 8].

Невід'ємною складовою нормативно-правової бази РЄ є протоколи до ЄКПЛ, які умовно поділяються на дві групи: ті, що розширюють каталог прав і свобод, та ті, що реформують механізм міжнародного контролю.

Протоколи першої групи поступово розширювали первинний каталог прав і свобод, закріплених у ЄКПЛ. Протокол № 1 (1952) доповнив ЄКПЛ такими правами: правом на захист власності, правом на освіту та правом на вільні вибори [11]. Протокол № 4 (1963) заборонив ув'язнення за борг, закріпив свободу пересування та заборону вислання громадян і колективного вислання іноземців [12]. Протокол № 7 (1984) розширив процесуальні гарантії у кримінальних справах, зокрема право на оскарження вироку, відшкодування в разі судової помилки та принцип *non bis in idem* [13]. Протокол № 12 (2000) запровадив загальну заборону дискримінації за будь-якою ознакою, що суттєво розширило сферу застосування антидискримінаційного захисту порівняно зі статтею 14

ЄКПЛ, яка діяла лише у зв'язку з іншими конвенційними правами [14]. Особливе місце посідають Протоколи № 6 (1983) та № 13 (2002), присвячені скасуванню смертної кари: перший скасував її в мирний час із збереженням можливості застосування під час війни, тоді як другий встановив абсолютну заборону без жодних винятків [15; 16].

Еволюція контрольного механізму розпочалася із поступового розширення доступу індивіда до міжнародного судового захисту завдяки протоколам другої групи. Протокол № 2 (1963) надав ЄСПЛ право готувати консультативні висновки щодо тлумачення ЄКПЛ на запит Комітету міністрів, а Протокол № 9 (1990) вперше відкрив приватним особам можливість самостійно звертатися до Суду за певних умов [17; 18]. Докорінну реструктуризацію механізму здійснив Протокол № 11 (1994), що набрав чинності у 1998 році: він ліквідував Європейську комісію з прав людини і встановив єдиний постійно діючий ЄСПЛ з обов'язковою юрисдикцією щодо всіх держав-учасниць, визначивши критерії відбору суддів, структуру Суду, критерії прийнятності справ та обов'язковість його рішень [19]. Подальше вдосконалення механізму відбулося через Протокол № 14 (2004), який запровадив одноособовий розгляд явно неприйнятних заяв і новий критерій прийнятності — «значна шкода», що суттєво розвантажило ЄСПЛ [20]. Протокол № 15 (2013) констатував принцип субсидіарності, закріпивши в преамбулі ЄКПЛ, що первинна відповідальність за захист прав людини лежить на державах, а Суд здійснює наглядову функцію [21]. Протокол № 16 (2013) доповнив цей механізм можливістю найвищих національних судів звертатися до ЄСПЛ за консультативними висновками щодо тлумачення Конвенції, що створило новий інструмент превентивного захисту прав людини на національному рівні [22].

Важливе місце в системі нормативно-правових актів Рада Європи у сфері прав людини посідає Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року (далі — Хартія), яка набула чинності 1 липня 1999 року. Цей документ об'єднав у собі положення первинної Хартії 1961 року, Додаткового протоколу 1988 року, а також включив нові права та зміни, прийняті державами-учасницями. Переглянута

Хартія поступово замінює собою попередній договір 1961 року, забезпечуючи більш сучасний підхід до захисту соціально-економічних прав людини [23].

Хартія гарантує широкий спектр прав і свобод, що стосуються повсякденного життя людини. Зокрема, у сфері житлових прав передбачено право на доступ до належного та доступного житла, скорочення бездомності, обмеження примусового виселення, а також рівний доступ до соціального житла, у тому числі для іноземців. У сфері охорони здоров'я Хартія закріплює право на доступне та ефективне медичне обслуговування, запровадження політики профілактики захворювань, забезпечення безпечних умов праці та захист материнства. Значна увага приділяється також гарантіям у галузі освіти, включаючи безкоштовну початкову і середню освіту, доступ до професійної підготовки, вищої освіти, а також інтеграцію осіб з інвалідністю у систему освіти. Важливим блоком є права у сфері зайнятості. Хартія закріплює свободу праці, заборону примусової праці та дитячої праці, право на справедливі умови праці, належну оплату, безпечні умови праці, а також захист у разі звільнення. Окремо гарантуються колективні трудові права, зокрема право на створення профспілок, ведення колективних переговорів і право на страйк. Документ також передбачає широкий спектр прав у сфері правового та соціального захисту, включаючи захист дітей і сім'ї, право на соціальне забезпечення, соціальні послуги, захист від бідності та соціального відчуження. Особлива увага приділяється вразливим категоріям населення, зокрема особам похилого віку, дітям та особам з інвалідністю. Окремим напрямом регулювання є свобода пересування, що включає право на возз'єднання сім'ї, право залишати державу, а також гарантії у разі висланя. Важливим принципом Хартії є недопущення дискримінації, що передбачає рівність прав і можливостей незалежно від статі, раси, віку, мови, релігії, соціального чи національного походження та інших ознак [23].

Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі — Європейська конвенція проти катувань) була прийнята РЄ 26 листопада 1987 року і набрала

чинності у 1989 році. Цей документ є продовженням статті 3 ЄКПЛ, яка встановлює абсолютну заборону катувань [24; 25].

Не менш важливого значення набула Рамкова конвенція про захист національних меншин, яка є першим юридично обов'язковим багатостороннім інструментом у сфері захисту прав національних меншин, прийнятим у рамках Ради Європи 1 лютого 1995 року. Вона набрала чинності у 1998 році і є відображенням зобов'язань держав-членів забезпечити ефективну рівність між особами, що належать до національних меншин, та особами більшості. Конвенція охоплює широкий спектр прав: право на збереження та розвиток культури, мови, традицій і культурної спадщини; право на свободу вираження поглядів мовою меншини; право навчання мовою меншини; право участі у суспільному і культурному житті; заборону примусової асиміляції. Важливою особливістю є те, що Конвенція передбачає позитивні зобов'язання держав — тобто не лише утримуватись від порушень, а й вживати активних заходів для захисту та підтримки меншин [26].

Питання захисту персональних даних безпосередньо пов'язане з правом на недоторканність приватного життя. Розвиток інформаційних технологій та інтерес до прав людини зробили необхідним встановлення чітких правил, що стосуються персональних даних. 28 січня 1981 року в Страсбурзі був відкритий для підписання перший в історії міжнародний зобов'язуючий договір про необхідність захисту персональних даних — Конвенція РЄ про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, також відома як «Конвенція 108» [27; 28]. Договір був модернізований у 2018 році Протоколом про внесення змін CETS № 223, (Конвенція 108+) з метою адаптації до викликів цифрової ери та наближення до регуляторних стандартів ЄС [29]. Конвенція закріплює фундаментальні принципи обробки персональних даних: законність та добросовісність збору, цільове обмеження використання, пропорційність, точність даних, обмеження строків зберігання, а також особливі гарантії щодо обробки чутливих категорій даних (расова чи етнічна приналежність, стан здоров'я, переконання тощо). Конвенція також регулює транскордонну передачу даних,

закріплюючи вимогу забезпечення рівноцінного захисту в країні, що одержує. В умовах цифрової трансформації суспільства, поширення штучного інтелекту, великих даних і соціальних мереж Конвенція 108 зберігає свою актуальність як основа для гармонізації національного законодавства поза межами ЄС [30].

Отже, із прийняттям ЄКПЛ на європейському континенті розпочався процес створення якісно нової регіональної системи захисту прав і свобод людини. ЄКПЛ закладає фундамент цієї системи, встановлюючи каталог основних прав і свобод. Протоколи до ЄКПЛ відіграли ключову роль у формуванні та вдосконаленні конвенційного механізму захисту прав людини, забезпечуючи його адаптацію до зростаючих потреб і викликів. Тоді як ключову роль у забезпеченні ефективності цієї системи відіграє ЄСПЛ як єдиний міжнародний судовий орган, рішення якого є обов'язковими для держав-учасниць. Саме практика ЄСПЛ надає нормам ЄКПЛ динамічного тлумачення, що дозволяє системі адаптуватись до суспільних змін. Водночас галузеві конвенції деталізують і поглиблюють стандарти захисту у відповідних сферах, запроваджуючи спеціалізовані механізми моніторингу. Аналіз ключових міжнародно-правових актів РЄ у сфері захисту прав людини свідчить про те, що вони формують єдину, взаємодоповнюючу систему міжнародно-правових гарантій.

1.3. Принципи захисту прав людини у системі Ради Європи

Будь-яка правова система формується на основі нормативно-правової бази та принципів, які визначають її зміст, спрямованість і функціонування. Принципи відіграють фундаментальну роль, оскільки забезпечують узгоджене тлумачення правових норм і виступають орієнтирами для правозастосовної діяльності.

РЄ як регіональна правозахисна організація поєднує у собі як розвинену систему міжнародно-правових актів, так і сукупність принципів захисту прав людини, які сформувалися під впливом історичного розвитку, суспільних потреб та практики діяльності самої організації. На відміну від договірної системи, що має чітке нормативне закріплення, система принципів не завжди прямо

зафіксована у правових актах і значною мірою впливає з їх змісту та застосування.

Основні принципи захисту прав людини знаходять своє відображення у документах, що становлять основу членства в РЄ. До таких належать, зокрема, Статут РЄ 1949 року та ЄКПЛ 1950 року. Відповідно до статті 3 Статуту, кожна держава-член зобов'язана визнавати принцип верховенства права та забезпечувати реалізацію прав і основних свобод усіма особами, які перебувають під її юрисдикцією. Таким чином, дотримання цих принципів виступає необхідною умовою членства в організації. Крім того, у преамбулі Статуту підкреслюється відданість держав спільним цінностям, що включають особисту свободу, політичну свободу та верховенство права як основу демократичного суспільства. Зазначені принципи є взаємопов'язаними, оскільки ефективний захист прав людини можливий лише за умов функціонування демократичної системи та дотримання принципу верховенства права. Водночас сама демократія не може існувати без належного забезпечення прав і свобод людини [3; 8].

Принцип субсидіарності є одним із ключових у системі РЄ і визначає розподіл відповідальності між національними органами влади та міжнародними механізмами захисту. Відповідно до цього принципу, первинна відповідальність за забезпечення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ, лежить на самих державах-учасниках, тоді як міжнародний контроль має субсидіарний, тобто додатковий характер і здійснюється лише тоді, коли національні механізми захисту виявилися неефективними. Цей принцип початково впливав зі статей 13 (право на ефективний засіб правового захисту) та 35 (умови прийнятності) ЄКПЛ, але остаточне пряме нормативне закріплення відбулося лише з ухваленням Протоколу №15 про внесення змін до ЄКПЛ, який доповнив преамбулу ЄКПЛ відповідним положенням: «Підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у цій Конвенції та протоколах до неї, користуються при цьому свободою розсуду, яка є предметом юрисдикції ЄСПЛ, створеного цією Конвенцією, щодо здійснення нагляду» [8; 21]. Принцип

субсидіарності нерозривно пов'язаний із доктриною «меж розсуду держав» («margin of appreciation»), яку ЄСПЛ чітко сформулював у справі *Handyside v. United Kingdom* (1976), зазначивши, що національні органи завдяки своєму безпосередньому контакту з суспільством мають кращі можливості для оцінки необхідності певних обмежень прав, ніж міжнародний суд. Такий підхід забезпечує баланс між міжнародним контролем та повагою до національного суверенітету держав [31].

Подальший розвиток принципів субсидіарності та свободи розсуду відбувався не лише через практику ЄСПЛ, а й на рівні політичних документів РЄ. Декларація про майбутнє ЄСПЛ, ухвалена на конференції в Ізмірі у 2011 році, підкреслила відповідальність держав за ефективне виконання ЄКПЛ на національному рівні. Брайтонська декларація 2012 року розвинула цю ідею, наголосивши на необхідності посилення принципу субсидіарності та свободи розсуду держав, що згодом знайшло відображення у Протоколі № 15 [21; 32]. Копенгагенська декларація 2018 року підтвердила ці підходи і закликала до зміцнення партнерства між ЄСПЛ та національними судами. Таким чином, принципи субсидіарності та свободи розсуду отримали підтвердження одночасно на нормативному, судовому та політичному рівнях системи РЄ [33].

Ще один принцип, який впливає з положень ЄКПЛ, а саме зі статей 8–11, це принцип пропорційності, який визначає межі допустимого втручання держави у права та свободи, що гарантує ЄКПЛ. Зазначені статті передбачають як позитивні, так і негативні зобов'язання, допускаючи обмеження відповідних прав лише за умови, що таке втручання є необхідним у демократичному суспільстві та відповідає законній меті. Оцінюючи пропорційність, ЄСПЛ аналізує, чи існує справедливий баланс між захистом індивідуальних прав та загальним суспільним інтересом. Показовою у цьому контексті є справа *Soering v. United Kingdom* (1989), у якій ЄСПЛ здійснив аналіз балансу між правом заявника не зазнавати нелюдського поводження та інтересами держави у сфері екстрадиції, встановивши, що потенційна шкода для заявника переважає інтереси держави.

Цей принцип є одним із найбільш застосовуваних у практиці ЄСПЛ і фактично пронизує розгляд переважної більшості справ [8; 34].

Важливе місце у системі принципів захисту прав людини, сформованій у межах РС, посідає принцип недискримінації. Його сутність полягає у забезпеченні рівності всіх осіб у користуванні правами та свободами без будь-якого необґрунтованого розрізнення за ознаками, такими як раса, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне або соціальне походження та інші. У межах системи РС принцип недискримінації розглядається як один із ключових елементів забезпечення справедливості та рівності. Він передбачає не лише формальну рівність перед законом, але й необхідність запобігання фактичній нерівності, яка може виникати у суспільстві. У цьому контексті важливим є розмежування прямої та непрямой дискримінації. Пряма дискримінація має місце тоді, коли особа зазнає менш сприятливого ставлення безпосередньо через певну ознаку, тоді як непряма дискримінація виникає у випадках, коли нейтральні на перший погляд норми або практики фактично ставлять певні групи осіб у невігідне становище. Нормативне закріплення цього принципу міститься, зокрема, у статті 14 ЄКПЛ, яка забороняє дискримінацію у користуванні правами, гарантованими ЄКПЛ. Водночас особливістю цієї норми є її «додатковий» характер, оскільки вона застосовується у поєднанні з іншими правами. Подальший розвиток принципу недискримінації відбувся із прийняттям Протоколу № 12 до Конвенції, який запровадив загальну заборону дискримінації, незалежно від зв'язку з конкретними правами, передбаченими ЄКПЛ. Значну роль у розвитку змісту принципу недискримінації відіграє практика ЄСПЛ, яка сформувала підхід до оцінки дискримінації через критерій обґрунтованості та пропорційності відмінностей у поводженні. Відповідно до цього підходу, не кожне різне ставлення є дискримінацією, а лише те, що не має об'єктивного і розумного виправдання або є непропорційним поставленій меті [8; 14].

Варто зазначити й принцип динамічного тлумачення, відповідно до якого зміст прав і свобод не є статичним, а підлягає розвитку з урахуванням сучасних умов суспільного життя. Це забезпечує адаптацію міжнародно-правових

стандартів до нових соціальних, політичних і технологічних викликів. Суть цього принципу полягає у розумінні прав людини як «живого інструменту», що повинен тлумачитися у світлі сьогодення, а не виключно виходячи з умов часу його прийняття. Це дозволяє забезпечити актуальність і ефективність правового захисту, зокрема в умовах швидкого розвитку суспільних відносин. Розвиток зазначеного принципу значною мірою пов'язаний із практикою ЄСПЛ, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності еволюційного тлумачення положень ЄКПЛ. Завдяки цьому принципу змінюється лише тлумачення, без необхідності внесення змін до нормативно-правових актів, це забезпечує гнучкість системи захисту прав людини [35].

Не менш важливим є принцип ефективності, який передбачає, що права і свободи людини повинні бути не лише формально закріплені, але й реально забезпечені на практиці. У межах системи РС цей принцип означає необхідність створення таких правових і інституційних умов, які гарантують дієвий захист прав людини. Це включає функціонування незалежної судової системи, доступ до правосуддя, а також можливість оскарження порушень прав і свобод. Важливу роль у формуванні змісту цього принципу відіграє практика ЄСПЛ, яка виходить із того, що права повинні бути «практичними та ефективними, а не теоретичними чи ілюзорними». Такий підхід спрямований на запобігання ситуаціям, коли формальне існування прав не супроводжується їх реальним здійсненням. Він був чітко сформульований у справі *Airey v. Ireland* (1979), де ЄСПЛ наголосив, що ЄКПЛ покликана гарантувати права, які є «практичними та ефективними», а не лише формально проголошеними. У цій справі ЄСПЛ визнав, що відсутність безоплатної правової допомоги фактично позбавляла заявницю можливості реалізувати своє право на доступ до суду, попри те що формально такого обмеження не існувало. З цим принципом тісно пов'язане право на ефективний засіб юридичного захисту, закріплене у статті 13 ЄКПЛ, яка зобов'язує держави забезпечити на національному рівні дієві механізми захисту від порушень конвенційних прав [8; 36].

Отже, принципи захисту прав людини у системі РЄ становлять цілісну концептуальну основу, що визначає зміст і спрямованість відповідних міжнародно-правових механізмів. Вони забезпечують узгоджене тлумачення правових норм, формують підходи до їх застосування та сприяють однаково розумінню стандартів прав людини у державах-членах. Їх взаємодія забезпечує баланс між інтересами держави та особи, між національним суверенітетом і міжнародним контролем, а також між стабільністю правової системи та її здатністю до розвитку. Водночас розглянуті принципи не існують ізольовано, а реалізуються через відповідні інституційні механізми, що функціонують у межах РЄ. Особливе місце серед таких механізмів займає ЄСПЛ, діяльність якого забезпечує інтерпретацію та застосування міжнародних стандартів прав людини. Саме ці механізми забезпечують практичне втілення принципів у життя, здійснюючи контроль за дотриманням державами взятих на себе зобов'язань.

РОЗДІЛ 2. СУДОВІ ТА ПОЗАСУДОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ РАДИ ЄВРОПИ

2.1. Європейський суд з прав людини: правовий статус та структура

Питання захисту прав людини тривалий час знаходилося виключно у сфері національної юрисдикції держав. Із прийняттям Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) 1950 року ситуація кардинально змінилася, держави-учасниці взяли на себе міжнародно-правові зобов'язання щодо дотримання та гарантування основоположних прав і свобод особи. Виконання цих зобов'язань потребувало створення спеціального наднаціонального контрольного органу, здатного забезпечити ефективне та незалежне правозастосування на міжнародному рівні. Таким органом став Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) — унікальна за своєю природою міжнародна судова інституція, до компетенції якої належить розгляд справ про порушення державами-членами Ради Європи положень ЄКПЛ. З огляду на визначальну роль ЄСПЛ у забезпеченні ефективного функціонування конвенційного механізму захисту прав людини, доцільним є детальний розгляд його правового статусу та організаційної структури.

Питання правового статусу ЄСПЛ є дискусійним й водночас чітко визначеним. Це пов'язано з тим, що Суд функціонує в системі Ради Європи, але його юридичне утворення відрізняється від Комітету міністрів та Парламентської асамблеї, які є статутними органами (стаття 10 Статуту РЄ), адже ЄСПЛ в статуті організації не згадується [3]. Створення ЄСПЛ закріплене насамперед ЄКПЛ 1950 року, а також механізм функціонування регулюється Протоколами №11 та №14 [8]. До набрання чинності Протоколом №11, конвенційний механізм мав триланкову систему та складався з Європейської комісії з прав людини, ЄСПЛ та Комітету міністрів РЄ. Відповідні положення були закріплені у первинній редакції Конвенції 1950 року. Така триланкова структура конвенційного механізму була зумовлена історичними умовами його формування та обережним підходом держав до передачі частини суверенних повноважень міжнародному судовому органу. На

початковому етапі держави-учасниці не були готові забезпечити повноцінний та обов'язковий судовий контроль, тому система мала компромісний, поєднаний квазісудовий характер [19; 20].

Центральну роль у первинному розгляді справ відіграла Європейська комісія з прав людини, яка здійснювала перевірку прийнятності індивідуальних і міждержавних заяв, встановлювала фактичні обставини справи та сприяла досягненню дружнього врегулювання між сторонами. У разі недосягнення такого врегулювання Комісія складала доповідь щодо суті справи.

ЄСПЛ на той час не був постійно діючим органом і розглядав лише ті справи, які передавалися йому Комісією або державами-учасницями. При цьому юрисдикція Суду не була автоматичною і визнавалася державами окремо. Водночас Комітет міністрів РЄ виконував функції остаточного вирішення справ у випадках, коли вони не передавалися на розгляд Суду, а також здійснював контроль за виконанням прийнятих рішень.

Така модель характеризувалася багаторівневістю та обмеженим доступом індивідів до ЄСПЛ, що зумовило необхідність її подальшого реформування. Саме Протокол №11 до ЄКПЛ, який набрав чинності у 1998 році, здійснив кардинальну реформу існуючого на той момент конвенційного механізму захисту прав людини. Головним нововведенням стала ліквідація триланкової системи, скасувавши Європейську комісію з прав людини, та запровадження єдиного постійно діючого судового органу — ЄСПЛ. Це дозволило усунути дублювання функцій і скоротити строки розгляду справ. Це в свою чергу вплинуло й на процедуру розгляду справ. Зникла необхідність попереднього розгляду справ Комісією, що надало індивідам право безпосереднього звернення до Суду, значно розширивши доступ до міжнародного судового захисту прав людини. Важливо, що юрисдикція ЄСПЛ стала обов'язковою для всіх держав-учасниць ЄКПЛ, що усунуло практику її окремого визнання та зміцнило авторитет Суду як міжнародного судового органу. Також було змінено роль Комітету міністрів РЄ, який втратив функцію ухвалення рішень по суті справ і зосередився на здійсненні контролю за виконанням рішень Суду [19].

Наступним важливим кроком у реформуванні ЄСПЛ стало прийняття Протоколу № 14 до ЄКПЛ, який набрав чинності 1 червня 2010 року. Цей документ став відповіддю на системну кризу ефективності Суду, спричинену стрімким зростанням кількості поданих заяв: на момент набрання чинності Протоколом у провадженні перебувало майже 140 000 справ (за даними річного звіту ЄСПЛ за 2010 рік) [37, с.145–147].

Центральною новацією Протоколу № 14 стало запровадження одноосібного суддівського порядку розгляду справ. Раніше навіть явно неприйнятні заяви розглядались комітетами з трьох суддів, що невиправдано навантажувало Суд. Після реформи суддя одноособово отримав повноваження оголошувати заяву непринятною або виключати її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийнято без додаткового вивчення (ст. 27 п. 1 ЄКПЛ). Подібне рішення є остаточним і не підлягає оскарженню (ст. 27 п. 2 ЄКПЛ). Завдяки цьому механізму Суд отримав можливість значно швидше відфільтровувати скарги, що очевидно не відповідають критеріям прийнятності [8; 20].

Водночас Протокол № 14 змінив і сам критерій прийнятності заяв, доповнивши перелік підстав для відмови новою умовою. Вона полягає в тому, що Суд може визнати заяву непринятною, якщо заявник не зазнав значної шкоди, за умови що справа вже належним чином розглянута національним судом і не вимагає розгляду по суті з огляду на повагу до прав людини. Такий критерій дозволяє Суду зосередитись на справах, що мають справжнє правозахисне значення, а не на суто формальних порушеннях із незначними наслідками для заявника [20].

Окрім цього, Протокол № 14 розширив компетенцію комітетів з трьох суддів: якщо питання, що лежить в основі справи, вже є предметом усталеної практики Суду, комітет набув права не лише визнавати заяву прийнятною, а й одночасно виносити рішення по суті без передачі справи до Палати (ст. 28 ЄКПЛ). Це суттєво прискорило розгляд так званих повторюваних справ, типових для системних порушень в окремих державах-учасницях [20].

Нарешті, статтею 36 Протоколу №14 запроваджено інститут участі Комісара Ради Європи з прав людини у провадженнях перед Судом. Комісар отримав право подавати письмові зауваження та брати участь у слуханнях у будь-якій справі Палати або Великої палати. Це зміцнило наглядову функцію Ради Європи та сприяло інтеграції діяльності Суду з більш широким механізмом захисту прав людини на континентальному рівні [20].

Подальше удосконалення механізмів функціонування ЄСПЛ відбулося завдяки появі Протоколів №15 та №16 про внесення змін до ЄКПЛ, які були схвалені Комітетом міністрів РЄ у червні та жовтні 2013 року відповідно.

Протокол №15 запровадив низку змін, спрямованих на підвищення ефективності роботи ЄСПЛ. Зокрема, до Преамбули ЄКПЛ було включено принцип субсидіарності, що закріпив поняття першочергової відповідальності держав за захист прав людини, та доктрину межі розсуду (*margin of appreciation*), що дозволяє державам-учасникам Конвенції самостійно вирішувати, як саме виконувати свої зобов'язання, враховуючи національні особливості, моральні звичаї та правову систему. Також було змінено вікові вимоги до суддів: кандидати повинні бути молодшими 65 років на момент подання списку Парламентською асамблеєю. Крім того, Протокол №15 скоротив строк подання індивідуальної заяви до Суду з 6 до 4 місяців після остаточного національного рішення (зміни до статті 35 Конвенції). Також було вилучено положення, яке дозволяло сторонам заперечувати проти передачі справи до Великої палати (зміни до статті 30), що спрощує процедуру розгляду важливих справ [8; 21].

На відміну від Протоколу №15, Протокол №16 зосереджувався більше на посиленні діалогу між національними судами та ЄСПЛ. Статтею 1 Протоколу закріплено можливість найвищим судам держав звертатися до Суду за консультативними висновками щодо тлумачення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Такі запити повинні стосуватися справ, які перебувають на розгляді національного суду, і містити обґрунтування необхідності тлумачення (стаття 2 Протоколу №16). Висновки ЄСПЛ не є обов'язковими, але мають значну

авторитетну силу та сприяють уніфікації практики. Процедура розгляду передбачає участь Великої палати (відповідно до статті 3 Протоколу №16) [22].

Водночас ефективна реалізація зазначених змін безпосередньо пов'язана з інституційною організацією та внутрішньою структурою Суду. У цьому контексті доцільно розглянути правову природу, склад і структуру ЄСПЛ як органу, що забезпечує практичне застосування положень Конвенції та протоколів до неї.

ЄСПЛ є постійно діючою міжнародною судовою установою, розміщеною у Страсбурзі, та функціонує на підставі ЄКПЛ як невід'ємна частина інституційної системи Ради Європи. Його юрисдикція поширюється на всі держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію, що наразі охоплює 46 держав. Відповідно до статті 19 ЄКПЛ, метою діяльності Суду є забезпечення дотримання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї.

Щодо структури Суду, вона відзначається багаторівневою організацією, яка забезпечує як ефективний розгляд індивідуальних скарг, так і формування уніфікованої практики тлумачення конвенційних прав. Суд функціонує у складі чотирьох формацій. Одноосібний суддя розглядає явно неприйнятні заяви та вправі їх відхилити без передачі до вищих інстанцій. Комітет у складі трьох суддів уповноважений розглядати повторювані справи, щодо яких вже існує усталена практика Суду, — так звані «однотипні справи», поширеність яких є однією з ключових проблем ефективності конвенційного механізму. Палата у складі семи суддів є основною судовою формацією, що розглядає більшість справ по суті. Нарешті, Велика палата у складі сімнадцяти суддів розглядає найбільш складні та принципові справи, що стосуються тлумачення Конвенції, а також справи, передані їй на розгляд на вимогу сторін чи з ініціативи Палати [8; 38].

Склад Суду формується за принципом пропорційного представництва держав-учасниць, за яким від кожної держави-члена РЄ обирається один суддя. Відповідно до статті 22 ЄКПЛ, судді обираються Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ) зі списку трьох кандидатів, запропонованих відповідною державою. Строк повноважень судді складає дев'ять років без права переобрання,

що покликане забезпечити їхню незалежність від держав, громадянами яких вони є. Незалежність суддів підкріплюється також вимогою несумісності їх посади з будь-якою діяльністю, що може поставити під сумнів їхню незаангажованість [8].

Адміністративне керівництво Судом здійснюється Пленумом, до складу якого входять усі судді. Пленум обирає Голову Суду, двох заступників Голови та голів Секцій строком на три роки. Голова Суду керує його діяльністю, головує на засіданнях Великої палати та представляє Суд у зовнішніх відносинах. Організаційну та адміністративну підтримку діяльності Суду здійснює Секретаріат, очолюваний Секретарем Суду, що забезпечує безперервність судового процесу та збереження процесуальної документації [38].

Отже, ЄСПЛ є унікальною інституцією, чий правовий статус та організаційна структура сформувалися внаслідок тривалої еволюції. Ключовою віхою стало прийняття Протоколу № 11, який ліквідував стару квазісудову модель, створив постійно діючий Суд і відкрив індивідам прямий доступ до міжнародного правосуддя. Наступні реформи, впроваджені Протоколом № 14, оптимізували судочинство в умовах надмірного навантаження через інститут одноособового судді, розширення повноважень комітетів та нові фільтри прийнятності. Сучасна диференційована структура Суду дозволяє гнучко розглядати справи різної складності. Новітні зміни, закріплені у Протоколах № 15 та № 16, змістили акцент на превенцію та субсидіарність: Протокол № 15 посилив систему фільтрації заяв, а Протокол № 16 запровадив інститут консультативних висновків для національних судів. У підсумку, сучасний механізм ЄСПЛ є результатом комплексних реформ, спрямованих на забезпечення доступності, процесуальної ефективності та дієвості захисту прав людини.

2.2. Процедура індивідуального та міждержавного звернення до Європейського суду з прав людини

Конвенційний механізм захисту прав людини у системі РЄ передбачає два способи звернення до ЄСПЛ, а саме індивідуальну заяву та міждержавну скаргу.

Обидва механізми нормативно закріплені у ЄКПЛ та відображають комплексні стандарти індивідуального захисту й колективного забезпечення дотримання спільних європейських стандартів у сфері прав людини.

Право особи на індивідуальне звернення до ЄСПЛ юридично закріплене у статті 34 ЄКПЛ: «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права». Це феномен у розвитку прав людини, який полягає у прямому характері процесу, тобто заявник самостійно без необхідності дозволу з боку держави має право звернутися до Суду. Важливо зазначити, що це стосується лише тих держав, що ратифікували ЄКПЛ [8].

Що стосується процесуальної частини цього механізму, то за статистикою Європейський суд з прав людини відхиляє близько 90% поданих заяв через невідповідність критеріям прийнятності. Такі справи отримують статус «inadmissible» («неприйнятно») й не розглядаються Судом. Прийнятність заяв визначається відповідно Правил 47 Регламенту Суду, статті 35 ЄКПЛ. Перш за все, заява має бути правильно оформлена, тобто має містити всі відомості, які вимагаються у формулярі заяви, а саме:

- 1) особисті дані (ім'я, дата народження, громадянство та адресу заявника), а якщо заявник є юридичною особою, то повну назву, дату створення або реєстрації, офіційний реєстраційний номер (якщо є) та офіційну адресу; найменування Договірної Сторони або Сторін, проти яких подається заява;
- 2) стислий і розбірливий виклад фактів;
- 3) стислий і розбірливий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів; та
- 4) стислий і розбірливий виклад інформації, що підтверджує відповідність заявника критеріям прийнятності, викладених у пункті 1 статті 35 Конвенції;

- 5) у випадку якщо особа має представника, то заява має містити його контактні дані та офіційне підтвердження його згоди діяти в інтересах заявника;
- 6) підпис заявника або його представника [8; 38, с. 27].

До формуляру слід додати відповідне рішення чи заходи, на які скаржиться заявник; підтвердження вичерпання національних засобів правового захисту та дотримання чотиримісячного строку з моменту ухвалення остаточного національного рішення, встановленого частиною 1 статті 35 ЄКПЛ (у редакції Протоколу № 15, який набрав чинності 1 лютого 2022 року, скоротивши попередній шестимісячний строк); інші документи, у разі необхідності. Всі ці документи мають бути викладені в хронологічному порядку, послідовно пронумеровані й чітко позначені [8].

Особа має право просити про дотримання анонімності щодо справи, але лише за умови обґрунтування причини або з власної ініціативи ЄСПЛ. У такому випадку, у базі HUDOC (офіційна база даних ЄСПЛ) ім'я заявника позначається однією літерою (перша літера прізвища), в усіх інших випадках прізвище зазначається повністю.

Все ж існують винятки, коли навіть за умови недотримання вимог подання заяви, Суд може її розглянути. До таких винятків належать обставини, коли заявник надав ґрунтовне пояснення про причини невиконання ним зазначених вимог; заява стосується клопотання про вжиття тимчасових заходів; Суд з власної ініціативи або на прохання заявника вирішує інакше. Тимчасові заходи регулюються Правилем 39 Регламенту Суду і застосовуються у виняткових випадках, коли існує реальний ризик невідвортної шкоди заявнику — найчастіше у справах про депортацію, екстрадицію або загрозу життю [38]. Суд може зобов'язати державу утриматися від певних дій до завершення розгляду справи. Попри те, що Конвенція прямо не передбачає обов'язковості таких заходів, у справі *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* (2005) Велика палата підтвердила їх юридично обов'язковий характер, зазначивши, що невиконання Правила 39 є порушенням статті 34 ЄКПЛ [39].

Розгляд заяви передбачає декілька етапів. Першим є перевірка прийнятності, яку вчиняє Суд у складі одноосібного судді або Комітету. Якщо заяву визнано прийнятною, то її передають до Палати, яка розглядає її по суті та безпосередньо ухвалює рішення. Існують винятки, коли заяву передають на розгляд Великої палати, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції, за клопотанням сторін після спливу трьохмісячного терміну з моменту ухвалення рішення Палатою, або ж за ініціативою самої Палати. Рішення Великої палати є остаточним і оскарженню не підлягає. На цьому етапі особливе значення має факт вичерпання національних засобів захисту, держава має першочергову можливість виправити порушення на рівні власної правової системи, що відповідає принципу субсидіарності. Тут важливо зазначити, що Суд аналізує дотримання не просто формально закріплених засобів захисту, а тих, що справді відповідають справі й є доступними та ефективними [40]. У справі *Akdivar and Others v. Turkey* (1996) Суд підкреслив, що правило вичерпання правових засобів не є ні абсолютним, ні таким, що може застосовуватися автоматично; при перевірці його дотримання важливо враховувати конкретні обставини кожної окремої справи. Це означає, серед іншого, що він повинен реально враховувати не лише існування формальних засобів правового захисту в правовій системі відповідної Договірної сторони, але й загальний правовий та політичний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявників [41].

Окрім вичерпання національних засобів захисту та дотримання строку, стаття 35 ЄКПЛ передбачає й інші критерії прийнятності. Заява визнається непринятною, якщо вона є анонімною, або якщо вона є явно необґрунтованою чи становить зловживання правом на подання заяви. Крім того, Суд перевіряє сумісність заяви з положеннями Конвенції за чотири параметрами: *ratione personae* (чи підпадає заявник і держава-відповідач під дію Конвенції); *ratione materiae* (чи стосується скарга права, гарантованого Конвенцією); *ratione temporis* (чи відбулося стверджуване порушення після ратифікації Конвенції державою); *ratione loci* (чи мало місце порушення в межах юрисдикції держави-відповідача). Показовим прикладом застосування критерію *ratione temporis* є справа *Blečić v.*

Croatia (2006), у якій Велика палата наголосила, що Суд має юрисдикцію лише щодо тих фактів, які мали місце після набрання чинності Конвенцією для відповідної держави [8].

ЄСПЛ працює не лише над встановленням порушень, а й на запобігання порушень державами. У рамках цього механізму існують міждержавні скарги. Відповідно до статті 33 ЄКПЛ: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною». Це дозволяє державам не лише виконувати зобов'язання взяті на себе Конвенцією й Протоколами, а й виступати гарантами один для одного для ефективнішого забезпечення їх дотримання [8].

Цей механізм використовується значно рідше, ніж індивідуальні заяви, але має важливе значення для виявлення та запобігання масових або систематичних порушень державами. До прикладу, у 2025 році було подано 31800 індивідуальних заяв, хоча за весь час існування Суду було розглянуто всього 23 міждержавні скарги й ще 15 перебуває на розгляді наразі. Така диспропорція пояснюється насамперед політичною чутливістю міждержавних скарг: держави, як правило, уникають прямої конфронтації з іншими учасниками Конвенції, вдаючись до цього механізму переважно у випадках масових або систематичних порушень, як-от збройні конфлікти чи окупація територій [42].

Однією з ключових відмінностей між цими механізмами є те, що до міждержавних скарг не застосовується критерій «явної необґрунтованості» та вимога щодо наявності «значної шкоди», запроваджена Протоколом № 14. Держава-заявник також не зобов'язана доводити, що її власні громадяни постраждали безпосередньо, достатньо стверджуваного порушення Конвенції іншою стороною. Водночас вимога вичерпання національних засобів захисту зберігається, якщо тільки скарга не стосується систематичної адміністративної практики порушень. Саме таке виключення було підтверджено у справі Georgia v. Russia (I) (2014), де Суд визнав прийнятною скаргу на масові колективні висилки

грузинських громадян з Росії як систематичну адміністративну практику, не вимагаючи вичерпання засобів захисту в кожному окремому випадку [43].

Відповідно до статті 39 ЄКПЛ та Протоколу № 14 до Конвенції, на будь-якій стадії провадження ЄСПЛ може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї [8; 20]. Як тільки заяву визнано прийнятною, Секретар, діючи за вказівками Палати або її Голови, налагоджує зв'язок зі сторонами з метою забезпечення дружнього врегулювання спору, відповідно до пункту 1 статті 39 Конвенції. Палата вживає заходів, які вважаються доцільними для сприяння такому врегулюванню. Відповідно до пункту 2 статті 39 Конвенції, переговори щодо дружнього врегулювання мають бути конфіденційними й не повинні впливати на доводи сторін у змагальному процесі. У разі якщо сторони досягли дружнього врегулювання, Суд, після того як переконується, що врегулювання було досягнуто на основі поваги до прав людини, вилучає справу з реєстру своїх справ шляхом винесення ухвали [44].

Якщо заявник не погодився на процедуру дружнього врегулювання справи за Правилем 62 Регламенту Суду, держава-відповідач може подати до Суду клопотання про вилучення заяви з реєстру справ Суду, відповідно до пункту 1 статті 37 Конвенції. Таке клопотання має супроводжуватися односторонньою декларацією, в якій державою-відповідачем чітко визнається факт порушення Конвенції у справі заявника та міститься зобов'язання щодо надання заявнику належного відшкодування та, за необхідності, вжиття належних заходів із виправлення ситуації заявника [38].

Якщо виключні випадки це виправдовують, одностороння декларація може бути подана до Суду і в разі відсутності попередніх спроб досягти мирного врегулювання справи із заявником. Якщо Суд переконаний, що декларація є достатньою основою для висновку про те, що повага до прав людини не вимагає від неї продовжувати розгляд заяви, він може повністю або частково вилучити заяву з реєстру своїх справ, навіть якщо заявник не погоджується з цим [38].

Отже, процедура звернення до ЄСПЛ є збалансованою системою, яка поєднує широкий доступ до правосуддя з вимогами процесуальної ефективності та принципом субсидіарності. Механізм індивідуальних заяв забезпечує прямий захист прав конкретної особи, тоді як суворі критерії прийнятності виступають необхідним фільтром для оптимізації роботи Суду. У свою чергу, міждержавні заяви, хоча й застосовуються рідше, слугують ефективним інструментом колективного контролю у випадках масових чи систематичних порушень. Важливим доповненням цієї архітектури є інструменти альтернативного вирішення спорів (дружнє врегулювання та одностороння декларація), які дозволяють оперативно відновлювати порушені права без ухвалення формального судового рішення. У сукупності ці елементи покладають першочергову відповідальність за захист прав людини на національні правові системи, залишаючи за ЄСПЛ роль надійного міжнародного гаранта.

2.3. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на захист прав людини

За час існування й діяльності ЄСПЛ, дієвість існуючих конвенційних механізмів неможливо заперечувати. Вагомим здобутком ЄСПЛ є формування динамічної та розгалуженої прецедентної практики, значення якої давно вийшло за рамки Суду. Прецедентна практика Суду слугує не лише у якості тлумачення конвенційних норм, а й суттєво вплинула на розвиток національно-правових систем держав-учасниць ЄКПЛ та розвиток прав людини в цілому.

Відповідно до статті 46 ЄКПЛ, рішення Суду є обов'язковими для держав-відповідачів у конкретній справі, що відображає принцип *res judicata*. На практиці сформувався інший принцип — *res interpretata*, згідно з яким усі держави-учасниці зобов'язані враховувати тлумачення Конвенції, надане Судом, навіть якщо вони не були сторонами у справі. Цей принцип не суперечить принципу *res judicata*, а є його ширшим доповненням. Саме це сприяє розвитку правових систем й ЄСПЛ загалом, адже ухвалені рішення стосуються не лише

однієї справи, а утворюють прецеденти, які слугують орієнтиром та стандартом, на який орієнтуються держави у своїй практиці. У свою чергу, це підвищує ефективність рішень національних судів, зменшуючи кількість звернень з однотипними скаргами та сприяє гармонізації практики виконання рішень ЄСПЛ [8; 45, с. 144].

Важливою в розумінні прецеденту є й доктрина «живого інструменту», яка вперше була сформована у справі *Tyler v. United Kingdom* (1978). Так зване, еволюційне тлумачення ЄКПЛ визначається як те, що «Конвенція є живим інструментом і може тлумачитися у світлі поточного життя». Тобто рішення виносяться з урахуванням сучасних умов життя, що призводить до поступового розширення змісту прав людини. На мою думку, це має особливо важливе значення, адже науковці наразі виділяють появу нових поколінь прав людини — четвертого та п'ятого, які за своєю суттю є результатом науково-технічної діяльності людства, що прямо підтверджує потребу в динамічному регулюванні й тлумаченні [46; 47].

Не менш важливою є доктрина «меж розсуду» (*margin of appreciation*), яка визначає межі, в яких держави можуть самостійно вирішувати питання обмеження прав. Оскільки Конвенція не містить чітко визначених шляхів забезпечення прав людини, а лише містить перелік обов'язкових стандартів, тут залишається місце для дискреції з урахуванням національних юрисдикцій. Зокрема, держави мають право користуватися цим принципом й під час визначення меж «національної безпеки», «громадської безпеки», «територіальної цілісності», ці поняття містяться в клаузулах до статей 8-11 ЄКПЛ й залишаються у межах власної юрисдикції [48, с. 64].

Загалом термін «*margin of appreciation*» не міститься в положеннях Конвенції, однак його було сформовано й закріплено у рішенні ЄСПЛ *Handyside v. United Kingdom* (заява № 5493/72) у 1976 році. Заявник, видавець книг, опублікував книгу «*The Little Red Schoolbook*», призначену для дітей від 12 років. Книга містила інформацію про сексуальні теми, порнографію, а також про вживання наркотиків й на думку суспільства заохочувала учнів до цього. Після

отримання ряду скарг Директор публічних обвинувачень доручив поліції перевірити, чи порушує книга законодавство про непристойні публікації. Понад тисяча примірників книги були тимчасово вилучені на підставі Закону про непристойні публікації, разом з листівками, плакатами та кореспонденцією, пов'язаною з її виданням. Заявник звернувся до Суду, стверджуючи порушення його права на свободу вираження поглядів за статтею 10 ЄКПЛ та права на мирне користування майном за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд констатував, що засудження Хендісайда є втручанням у право на свободу вираження поглядів, яке було «передбачено законом» і переслідувало законну мету захисту моралі. Ключовим питанням стало те, чи було таке втручання «необхідним у демократичному суспільстві». Застосовуючи доктрину межі розсуду, Суд тринадцятьма голосами проти одного визнав, що втручання у свободу вираження поглядів Хендісайда було законним, переслідувало законну мету та було необхідним у демократичному суспільстві, а тому порушення статті 10 ЄКПЛ не відбулося. Ця справа належить прецедентної практики, яка неодноразово застосовувалася в справах, зокрема, *The Sunday Times v. United Kingdom*, *Lingens v. Austria*, *Müller v. Switzerland*, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, *Dink v. Turkey*, *Féret v. Belgium*, *Gough v. United Kingdom* та багато інших [31; 49].

Вплив прецедентів ЄСПЛ на національне законодавство є різноплановим і здійснюється кількома шляхами. По-перше, це прямий вплив через виконання конкретних рішень: держава-відповідач зобов'язана вжити індивідуальних заходів (виплата справедливої сатисфакції, звільнення з-під варти тощо) та загальних заходів (законодавчі зміни, реформа практики правозастосування). По-друге, це вплив через гармонізацію законодавства у відповідність до конвенційних стандартів ще до того, як держава отримає відповідне рішення проти неї.

У справі *Marckx v. Belgium* (1979) бельгійське законодавство суттєво обмежувало майнові та спадкові права дітей, народжених поза шлюбом, порівняно з дітьми, народженими у шлюбі. Суд встановив порушення статті 8 (право на повагу до сімейного життя) у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації). Вперше було визнано, що стаття 8 покладає на держави не лише негативні

зобов'язання утримуватися від втручання, а й позитивні — вживати активних заходів для забезпечення ефективного сімейного життя. Після цього рішення, Бельгія та інші держави-учасниці, переглянули своє сімейне та спадкове законодавство, усуваючи дискримінаційні норми щодо позашлюбних дітей. У 1987 році Бельгія внесла зміни до свого Цивільного кодексу, а вже у 1988 році Комітет міністрів РЄ вирішив, що Бельгія виконала свої зобов'язання згідно зі статтею 54 Конвенції (у поточній редакції стаття 46) у цьому випадку [50; 51].

Справа *Pretty v. United Kingdom* (2002) є одним із найвідоміших і найбільш дискусійних прецедентів ЄСПЛ. Діана Претті страждала на бічний аміотрофічний склероз — невиліковну прогресуючу хворобу, яка призводить до повного паралічу. Будучи ще при свідомості, вона просила британську владу гарантувати, що її чоловік не буде притягнутий до відповідальності за допомогу їй у добровільному відході з життя. Уряд відмовив. Пані Претті подала заяву до ЄСПЛ, стверджуючи про порушення статей 2, 3, 8, 9 та 14 Конвенції [52].

Суд не встановив порушення жодної зі статей, проте саме обґрунтування цього рішення стало надзвичайно важливим для подальшого розвитку права. ЄСПЛ визнав, що стаття 8 охоплює право особи на автономію та самовизначення у питаннях власного тіла і смерті. Відмова у задоволенні вимог заявниці була виправдана широкою межею розсуду держав у цій сфері та необхідністю захисту вразливих осіб. Утім, визнання самого принципу автономії особи відкрило дорогу для подальшого розвитку законодавства про асистоване вмирання в низці держав-учасниць, насамперед у Нідерландах, Бельгії та Швейцарії. Справа *Pretty* і донині залишається ключовим орієнтиром у дискусіях про межі права на приватність та особисту автономію [53, с. 109].

У справі *Hirst v. United Kingdom (No. 2)* (2005) Суд визнав, що автоматичне позбавлення всіх засуджених виборчих прав, передбачене британським законодавством, є порушенням статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції (право на вільні вибори). ЄСПЛ наголосив, що будь-яке обмеження виборчих прав має бути пропорційним і не може застосовуватися автоматично до всіх засуджених без урахування тяжкості злочину та конкретних обставин. Це рішення спровокувало

одну з найгостріших інституційних суперечок в історії ЄСПЛ, адже Великобританія тривалий час відмовлялася виконувати це рішення, що спричинило широку дискусію про легітимність Суду та межі виконання його рішень. Попри це, справа *Hirst* мала суттєвий вплив на перегляд виборчого законодавства низки держав Центральної та Східної Європи [54; 55, с. 406].

Окремого розгляду заслуговує інститут пілотних рішень (*pilot judgments*), що сформувався у практиці ЄСПЛ на початку 2000-х років як відповідь на системну проблему. Суд почав отримувати масові потоки заяв, що стосувалися однакових або подібних порушень в одній державі. Очевидно, що вирішення кожної такої заяви окремо не могло усунути саму причину порушень.

«Пілотні рішення» — це ті рішення, які саме містять систематичність проблеми, що призводить до порушень ЄКПЛ і містять вказівки на застосування заходів, які держава-порушник повинна застосувати для усунення системних та грубих порушень, що міститься у п. 61 Регламенту Суду. Як зазначає О. Гончаренко, «пілотні рішення» є особливим типом судових рішень, в яких ЄСПЛ не тільки констатує наявність порушень положень Конвенції, протоколів до неї, а ще здійснює детальний аналіз ситуації, що призводить до виникнення групи однотипних порушень [56; 57, с. 178].

Вперше процедуру пілотного рішення Велика палата офіційно застосувала у справі *Broniowski v. Poland* (2004) на підставі рекомендації Комітету міністрів РЄ. Справа стосувалася масового порушення майнових прав понад 80 000 осіб, що були переселені із Закерзонської зони після Другої світової війни і не отримали належної компенсації за залишене майно. Суд констатував системний характер порушення статті 1 Протоколу № 1 і зобов'язав Польщу реформувати відповідне законодавство. Ця справа поклала початок інституту пілотних рішень, який згодом у 2011 році був закріплений у Правилі 61 Регламенту Суду [38; 58].

Важливим прикладом пілотних рішень щодо України є справа *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine* (2009), у якій ЄСПЛ зафіксував системну проблему невиконання рішень національних судів та відсутність ефективного засобу правового захисту. Суд зобов'язав Україну запровадити такий механізм, що в

подальшому призвело до прийняття відповідного законодавства про виконавче провадження [59].

Пілотні рішення принципово відрізняються від звичайних тим, що орієнтовані не на компенсацію конкретному заявникові, а на усунення структурних вад правової системи. Саме завдяки цьому інструменту ЄСПЛ перетворився з органу, що розглядає індивідуальні скарги, на каталізатор системних правових реформ у державах-учасниках.

Кількість заяв до ЄСПЛ протягом десятиліть постійно зростала й продовжує зростати наразі, відображаючи як підвищення правової обізнаності громадян, так і збереження системних проблем у державах-учасниках. Відповідно до Річного звіту ЄСПЛ за 2025 рік, Суд отримав більше заяв у 2025 році, ніж у 2024 році (31 800 порівняно з 28 800), що на 10% більше, а кількість справ, що перебувають на розгляді, зменшилася на 11%, з 60 350 у 2024 році до 53 450 у 2025 році. Це пояснюється збільшенням на 5% кількості справ (понад 38 500), вирішених у 2025 році, порівняно з 2024 роком. Найбільшу кількість заяв традиційно подають проти Росії (яку виключено зі складу РЄ у 2022 році у зв'язку з агресією проти України), України, Туреччини, Румунії та Угорщини [60]. Постійне зростання навантаження змусило РЄ та ЄСПЛ шукати інструменти підвищення ефективності. Такими інструментами стали Протокол № 14 та Протокол № 15. Ці реформи, хоча й значно поліпшили ситуацію, але не усунули фундаментальної проблеми. Насправді вирішення системних проблем має відбуватися всередині держави відразу, що зменшило б навантаження на Суд.

Отже, прецедентна практика ЄСПЛ відіграє ключову роль у гармонізації європейського правового простору, виходячи далеко за межі індивідуальних спорів. Завдяки поєднанню принципів *res judicata* та *res interpretata*, правові позиції Суду стають орієнтиром для всіх держав-учасниць, забезпечуючи єдність стандартів і запобігаючи повторним порушенням. Гнучкість та актуальність цього механізму гарантується доктриною «живого інструменту», яка адаптує Конвенцію до сучасних реалій, тоді як доктрина «меж розсуду» зберігає необхідний баланс між універсальними вимогами та національною специфікою. Системний вплив

рішень ЄСПЛ, зокрема через інститут пілотних рішень, стимулює держави до проведення глибоких законодавчих та інституційних реформ. Попри постійне зростання кількості заяв, що свідчить про наявність невирішених внутрішніх проблем у країнах, прецедентне право Суду залишається дієвим інструментом модернізації національних правових систем та утвердження демократичних цінностей.

2.4. Позасудові механізми захисту прав людини в системі Ради Європи

У системі Ради Європи захист прав людини забезпечує не лише ЄСПЛ як головний судовий орган організації, а й ціла інституціалізована система органів й спеціалізованих інструментів. Важливу роль у цій системі відіграють позасудові механізми, які здійснюють превентивну, моніторингову та рекомендаційну діяльність. Їхня специфіка полягає у відсутності юридично обов'язкових рішень щодо індивідуальних справ, проте вони мають значний вплив через інструменти «м'якого права» (soft law), політичний тиск і діалог із державами.

Комісар з прав людини Ради Європи є автономною інституцією несудового характеру, заснованою у 1999 році з метою зміцнення дотримання прав людини та підвищення рівня обізнаності про них у державах-членах Ради Європи. Ідея створення інституту Комісара була запропонована під час Другого саміту Ради Європи у 1997 році, а його офіційне заснування відбулося у 1999 році рішенням Комітету міністрів. Комісар обирається Парламентською асамблеєю строком на шість років без можливості повторного обрання [61].

Згідно з положеннями Резолюції (99) 50, на Комісара покладено низку ключових функцій, серед яких: сприяння реалізації стандартів у сфері прав людини на національному рівні; підтримка освітніх і просвітницьких ініціатив; аналіз законодавства та практики держав з метою виявлення проблемних аспектів; сприяння діяльності національних правозахисних інституцій; а також надання рекомендацій і експертної допомоги з питань захисту прав людини [62].

Функціонування інституції орієнтоване на ініціювання позитивних змін у сфері прав людини через впровадження реформаторських підходів. Водночас Комісар не наділений повноваженнями розглядати індивідуальні звернення, проте може реагувати на системні порушення, використовуючи узагальнену та перевірену інформацію. У процесі виконання своїх завдань Комісар активно взаємодіє з міжнародними організаціями, зокрема ООН, Європейським Союзом та ОБСЄ, а також із національними інституціями, неурядовими організаціями, науковими колами та експертним середовищем [61; 62].

Діяльність Комісара реалізується за трьома основними напрямками: моніторингові візити до держав-членів і ведення діалогу з органами влади та громадськістю; підготовка тематичних аналітичних матеріалів і рекомендацій; а також проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності щодо прав людини. У межах візитів до країн здійснюється комплексна оцінка ситуації з правами людини, включаючи зустрічі з представниками державних інституцій, громадянського суспільства та відвідування відповідних установ. За результатами формуються рекомендації для усунення виявлених недоліків. Комісар також може долучатися до розгляду справ у ЄСПЛ як третя сторона. Окремий напрям становить тематична діяльність, яка передбачає дослідження актуальних проблем у сфері прав людини та розробку рекомендацій щодо їх вирішення. Значна увага приділяється також інформаційно-просвітницькій роботі, включаючи співпрацю зі ЗМІ, організацію публічних заходів та участь у суспільних дискусіях [61; 62].

Європейський комітет із запобігання катуванням (КЗК) є спеціалізованим органом РЄ, створеним з метою попередження катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Його діяльність ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про запобігання катуванням, яка набула чинності у 1989 році, а також на статті 3 ЄКПЛ, що суворо забороняє такі практики [8].

КЗК функціонує як превентивний несудовий механізм і доповнює діяльність ЄСПЛ. Основним завданням Комітету є перевірка умов утримання осіб, позбавлених волі, та оцінка їхнього поводження з боку державних органів. До

сфери його уваги належать різноманітні установи, зокрема в'язниці, поліцейські ізолятори, заклади для неповнолітніх, міграційні центри, психіатричні лікарні та соціальні установи [63].

Інструментом реалізації повноважень КЗК є система регулярних та позачергових візитів. Делегації Комітету мають право безперешкодного доступу до місць несвободи, вільного пересування в їх межах, а також проведення конфіденційних бесід із утримуваними особами та персоналом установ. За результатами інспекцій готуються доповіді, які містять оцінки, рекомендації та запити щодо усунення виявлених недоліків. Відповіді держав є складовою постійного діалогу між Комітетом і національними органами влади. Діяльність КЗК базується на принципах співпраці та конфіденційності. Комітет орієнтований не на критику держав, а на сприяння покращенню умов утримання осіб. Водночас, у разі відсутності належної співпраці або ігнорування рекомендацій, КЗК може оприлюднити публічну заяву. Більшість держав добровільно погоджуються на публікацію доповідей і своїх відповідей [63; 64].

Організаційно КЗК складається з незалежних експертів, які мають досвід у галузях права, медицини, пенітенціарної системи та правоохоронної діяльності. Вони обираються Комітетом міністрів РЄ по одному від кожної держави-члена та діють у власній якості, не представляючи інтереси своїх країн. Для забезпечення неупередженості члени Комітету не беруть участі у перевірках держав, від яких вони обрані. Комітет здійснює свою діяльність за підтримки секретаріату Ради Європи та щорічно оприлюднює узагальнені звіти про свою роботу. На сьогодні учасниками відповідної Конвенції є всі держави-члени Ради Європи, що свідчить про широке визнання цього механізму захисту прав людини [63; 64].

Європейський комітет із соціальних прав є контрольним органом Ради Європи, створеним у 1961 році одночасно з ухваленням Європейської соціальної хартії. Він здійснює нагляд за виконанням державами-учасницями положень цього міжнародного договору, який гарантує широкий спектр соціальних та економічних прав і доповнює Європейську конвенцію з прав людини.

Європейська соціальна хартія закріплює права, пов'язані з працевлаштуванням, охороною здоров'я, освітою, житлом, соціальним забезпеченням і соціальними послугами. Вона також приділяє особливу увагу захисту вразливих категорій населення, зокрема дітей, осіб похилого віку, людей з інвалідністю та мігрантів, наголошуючи на необхідності забезпечення цих прав без дискримінації. Завдяки широкому охопленню соціально-економічних прав Хартія розглядається як своєрідна «соціальна конституція» Європи [65].

Європейський комітет із соціальних прав (раніше відомий як Комітет незалежних експертів) виконує функцію оцінювання відповідності національного законодавства та практики держав положенням Хартії. Основною формою його діяльності є розгляд періодичних звітів держав, за результатами якого формулюються висновки щодо дотримання або порушення зобов'язань. Важливим елементом діяльності Комітету є також механізм колективних скарг, запроваджений Додатковим протоколом 1995 року. Ця процедура дозволяє міжнародним і національним організаціям роботодавців, профспілкам, а також окремим неурядовим організаціям подавати скарги щодо порушення соціальних прав, гарантованих Хартією. За результатами розгляду таких скарг Комітет ухвалює рішення про наявність або відсутність порушення [66].

У разі встановлення невідповідності та відсутності належних заходів з боку держави подальші дії здійснює Комітет міністрів РЄ, який може звернутися до відповідної держави з рекомендаціями щодо усунення порушень у законодавстві та практиці. Підготовку таких рішень забезпечує Урядовий комітет, до складу якого входять представники держав-учасниць, а також спостерігачі від організацій роботодавців і профспілок [60; 61].

У системі захисту прав людини РЄ важливе місце посідають спеціалізовані позасудові механізми, спрямовані на протидію дискримінації та забезпечення прав національних меншин. До таких органів належать Європейська комісія проти расизму та нетерпимості та Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості є незалежним моніторинговим органом, діяльність якого зосереджена на боротьбі з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та іншими формами нетерпимості. ЄКРН була створена на першому саміті глав держав та урядів Ради Європи. Її статут був прийнятий Комітетом міністрів цієї Організації 13 червня 2002 року. Комісія здійснює регулярний моніторинг ситуації в державах-членах Ради Європи, готує доповіді за результатами візитів до країн, а також розробляє загальні політичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення національного законодавства та практики у сфері недискримінації. ЄКРН складається з 46 членів, призначених на основі їхньої незалежності, неупередженості, морального авторитету та досвіду у вирішенні питань расизму, расової дискримінації, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості. Кожна держава-член Ради Європи призначає одну особу для роботи в ЄКРН. У резолюції, прийнятій у жовтні 2013 року, Комітет міністрів оновив статут ЄКРН, щоб покращити дотримання вищезазначених критеріїв, уточнивши умови призначення членів та припинення терміну їхніх повноважень. Статутна діяльність ЄКРН охоплює моніторинг країн, роботу над загальними темами та відносини з громадянським суспільством. ЄКРН також підтримує особливі відносини з незалежними органами, відповідальними за боротьбу з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю на національному рівні (спеціалізовані органи), а також з відповідними міжурядовими органами, такими як Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй та ОБСЄ [67; 68].

Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин є незалежним експертним органом Ради Європи, створеним у 1998 році після набрання чинності Рамковою конвенцією про захист національних меншин (РКНМ). Конвенція була відкрита для підписання 10 листопада 1994 року та набула чинності 1 лютого 1998 року. Консультативний комітет здійснює моніторинг виконання державами-учасницями положень Конвенції та надає консультативну підтримку Комітету міністрів, формуючи рекомендації щодо покращення захисту прав національних меншин [26].

Комітет складається з 18 незалежних експертів, які обираються строком на чотири роки. Вони діють у власній якості, не представляючи інтереси своїх держав, та повинні мати визнаний досвід у сфері захисту прав національних меншин. Вимоги до членів та принципи їх роботи визначені Резолюцією (2019)49 Комітету міністрів РЄ, яка підтверджує незалежність, неупередженість і професіоналізм експертів. Моніторинг здійснюється за циклічною процедурою приблизно кожні п'ять років і включає кілька етапів. Перший етап передбачає подання державою-учасницею періодичної доповіді про виконання положень Конвенції. Підготовка таких доповідей зазвичай передбачає консультації з представниками національних меншин та неурядовими організаціями, які можуть подавати альтернативну інформацію. На другому етапі Консультативний комітет аналізує отримані матеріали, використовуючи як офіційні джерела, так і дані від громадянського суспільства. Важливою складовою цього процесу є регулярні візити до держав, під час яких представники Комітету зустрічаються з органами влади, парламентаріями, представниками національних меншин, правозахисними організаціями та іншими зацікавленими сторонами [69; 70].

За результатами розгляду доповідей Комітет ухвалює висновки щодо виконання Конвенції кожною державою, які передаються їй та Комітету міністрів РЄ. Держави мають можливість надати свої коментарі до цих висновків, після чого вони можуть бути оприлюднені. Такий діалог сприяє підвищенню ефективності реалізації положень Конвенції та вдосконаленню державної політики у сфері захисту національних меншин [70].

Обидва органи мають несудовий характер і не наділені повноваженнями ухвалювати юридично обов'язкові рішення. Їх діяльність базується на принципах моніторингу, експертної оцінки та надання рекомендацій. Водночас результати їхньої роботи мають вагомий вплив на формування державної політики у сфері прав людини, оскільки розглядаються Комітетом міністрів РЄ, який може ухвалювати відповідні рекомендації для держав.

Група держав проти корупції (GRECO) була заснована у 1999 році РЄ для моніторингу дотримання державами антикорупційних стандартів цієї організації.

Основною метою GRECO є підвищення ефективності боротьби з корупцією у держав-учасниць шляхом оцінки виконання ними стандартів РЄ та стимулювання законодавчих, інституційних і практичних реформ. Організація також надає платформу для обміну досвідом і кращими практиками у сфері запобігання та виявлення корупції. Членство в GRECO є відкритим і не обмежується державами-членами РЄ. Будь-яка держава, що брала участь у розробці розширеної угоди GRECO, може приєднатися, повідомивши Генерального секретаря РЄ. Держави, які є учасниками Кримінальної або Цивільної конвенцій РЄ щодо боротьби з корупцією, автоматично стають членами GRECO та включаються до процедур оцінки [71].

Діяльність GRECO регламентується її Статутом та Правилами процедури. Кожна держава-член призначає до двох представників для участі у пленарних засіданнях із правом голосу та надає список експертів, які можуть брати участь у оцінках. Крім того, до участі можуть залучатися представники інших органів Ради Європи. Організація має статус спостерігача при Організації економічного співробітництва та розвитку та Управлінні ООН з наркотиків і злочинності. GRECO обирає Президента, Віце-президента та членів Бюро, які координують роботу та контролюють процедури оцінювання. Статутний комітет GRECO, до складу якого входять представники Комітету міністрів держав-членів та інші спеціально призначені учасники, ухвалює бюджет організації і може робити публічні заяви у випадку, якщо держава не виконує рекомендації GRECO. Штаб-квартира GRECO розташована у Страсбурзі, діяльність організації координується Секретаріатом під керівництвом Виконавчого секретаря, призначеного Генеральним секретарем Ради Європи. Організація здійснює оцінку держав через систему взаємних оцінок і колективного тиску, що дозволяє виявляти прогалини в антикорупційній політиці та стимулювати необхідні реформи [71; 72].

Одним із спеціалізованих позасудових механізмів захисту прав людини в системі РЄ є Група експертів з протидії торгівлі людьми (GRETA), утворена відповідно до Конвенції РЄ про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року.

GRETA складається з п'ятнадцяти незалежних експертів, які обираються Комітетом Сторін Конвенції та діють в особистій якості, без представництва інтересів держав. Основною функцією органу є здійснення моніторингу виконання державами-сторонами зобов'язань за Конвенцією шляхом проведення оцінювальних раундів, у межах яких досліджуються національне законодавство, адміністративна практика та реальний стан протидії торгівлі людьми. За результатами моніторингу GRETA готує доповіді по країнах з конкретними рекомендаціями, на підставі яких Комітет Сторін звертається до відповідних держав із пропозиціями щодо вжиття необхідних заходів. Позасудовий характер діяльності GRETA полягає у превентивній і консультативно-рекомендаційній спрямованості її роботи, орган не розглядає індивідуальних скарг і не встановлює юридичної відповідальності держав, натомість здійснює системну оцінку ефективності національних механізмів захисту жертв торгівлі людьми та запобігання цьому злочину. Такий підхід дозволяє здійснювати комплексний вплив на державну політику у сфері захисту прав найбільш вразливих категорій осіб [73].

Самостійним механізмом захисту прав людини в системі РЄ є Група експертів з протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству (GREVIO), утворена відповідно до Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 року, відомої як Стамбульська конвенція. GREVIO є незалежним експертним органом і виступає первинним механізмом моніторингу виконання Стамбульської конвенції державами-сторонами. До складу органу входять незалежні експерти, які обираються з урахуванням вимог географічного та гендерного балансу й діють в особистій якості, а не як представники держав [74].

Моніторингова діяльність GREVIO здійснюється у кількох формах. Основною з них є процедура базового оцінювання, у межах якої держави-сторони подають доповіді про стан виконання Конвенції, після чого GREVIO може проводити візити до країн, збирати інформацію від громадянського суспільства та готувати власні оцінювальні доповіді з рекомендаціями. Окрім того, передбачена

процедура термінового розслідування у випадках системних або масових порушень. На підставі висновків GREVIO Комітет Сторін Конвенції може адресувати державам відповідні рекомендації щодо необхідних законодавчих і практичних змін [74].

Важливу роль відіграє також Венеційська комісія — консультативний орган РЄ з питань права, що надає висновки щодо конституційного законодавства, виборчих систем, судоустрою та інших питань, безпосередньо пов'язаних із захистом прав людини й демократичними стандартами. Висновки Венеційської комісії не мають обов'язкової юридичної сили, проте користуються значним авторитетом і суттєво впливають на законотворчу та правозастосовну практику держав [75].

Отже, позасудові механізми захисту прав людини в системі РЄ становлять невід'ємну та самодостатню складову загальної архітектури конвенційного захисту, забезпечуючи комплексний підхід до дотримання прав людини, який охоплює як реагування на конкретні порушення, так і системне вдосконалення національних правових стандартів. На відміну від ЄСПЛ, їх діяльність спрямована насамперед на моніторинг, превенцію порушень, надання рекомендацій та сприяння вдосконаленню національного законодавства і практики його застосування. Саме завдяки поєднанню контролю, експертної оцінки та політичного діалогу ці механізми забезпечують комплексний підхід до захисту прав людини. Діяльність органів РЄ сприяє виявленню системних проблем у державах, формуванню рекомендацій та стимулюванню проведення реформ. Хоча рішення та рекомендації цих органів здебільшого не мають юридично обов'язкового характеру, їх авторитет і політичний вплив забезпечують ефективність реалізації стандартів РЄ на практиці.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ

3.1. Шлях України до членства в Раді Європи та її зобов'язання у сфері прав людини

Статус члена Ради Європи (РЄ) беззаперечно відкриває доступ до багатьох можливостей. Насамперед членство означає визнання державою верховенства права й підтвердження бажання розвитку прав людини. Україна визначила свій проєвропейський курс, закріпивши його в Конституції у 1996 році. Вже 14 липня 1992 року Україна подала заявку на членство в РЄ.

У вересні того ж року Верховна Рада України стала учасником діяльності Парламентської асамблеї РЄ у статусі «спеціально запрошеного гостя». Резолюцією (92) 29 від 23 вересня 1992 р. Комітет міністрів РЄ доручив ПАРЄ підготувати висновок стосовно ступеня готовності України до вступу до РЄ відповідно до положень Статутної Резолюції (51) 30 А [76].

Від моменту подання заявки до офіційного вступу Україна стала стороною кількох міжнародних актів Ради Європи, зокрема: Європейської культурної конвенції 1954 р., Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями 1980 р., Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 р. та Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 року [77].

Процес вступу тривав декілька років протягом яких Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) проводила оцінку відповідності законодавства України стандартам РЄ. Особливу увагу було приділено аналізу проєктів деяких окремих статей оновленої Конституції України, проєктів Адміністративного та Сімейного кодексів України та ін. На цьому тлі Україна прийняла низку законодавчих актів та інституціональних реформ, спрямованих на демонстрацію своєї готовності. Окрім того, було проведено інституційні побудови, включаючи створення омбудсмена та розвиток судової системи, що

підтверджувало готовність держави до початку європейської інтеграції. 26 вересня 1995 року Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ) був ухвалений висновок на користь заявки України щодо її членства в РЄ (Висновок Парламентської асамблеї № 190) [76]. На підставі якого 19 жовтня 1995 року засідання Комітету міністрів РЄ прийняло резолюцію про запрошення Україні отримати статус 37-ї держави-члена РЄ. Відповідно 31 жовтня 1995 року Верховною Радою України було прийнято Закон України про приєднання до Статуту РЄ [78]. Урочиста церемонія вступу України до РЄ проводилася 9 листопада 1995 року у Страсбурзі, на площі перед Палацом Європи підняли Державний прапор України [77].

Членство в РЄ передбачає не лише набуття можливостей та присутність на міжнародній арені, а й низку зобов'язань. Найголовнішим критерієм вступу до РЄ та зобов'язанням є відповідність й дотримання статті 3 Статуту РЄ, яка передбачає, що «кожен член Ради Європи повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради, визначеної у главі I» [3].

Після набуття членства Україна взяла на себе зобов'язання, які були визначені у Висновку ПАРЄ №190 (1995), привести національне законодавство та практику його застосування у відповідність до європейських стандартів у сфері прав людини, демократії та верховенства права. Перш за все, Україна мала прийняти нову Конституцію України, яка мала закріпити демократичні засади функціонування держави, принцип поділу влади, гарантії прав і свобод людини та відповідати стандартам РЄ. Одним із ключових напрямів стало приєднання до основоположних міжнародно-правових актів РЄ, насамперед до ЄКПЛ 1950 р., а також визнання юрисдикції ЄСПЛ. Це забезпечило громадянам України можливість звернення до міжнародного механізму захисту прав людини у разі порушення їхніх прав державою [1; 76].

Пріоритетним напрямом виконання взятих зобов'язань стало здійснення масштабної законодавчої та інституційної реформи. Україна зобов'язалася

розробити рамкові документи у сфері правової політики та судової реформи, а також здійснити комплексне оновлення галузевого законодавства, зокрема прийняти нові кримінальний, кримінально-процесуальний, цивільний і цивільно-процесуальний кодекси. Окреме значення надавалося вдосконаленню виборчого законодавства та правовому регулюванню діяльності політичних партій як важливих елементів демократичної системи [76].

Однією з ключових вимог РЄ було забезпечення незалежності судової влади та приведення системи правосуддя у відповідність до європейських стандартів. Це передбачало реформування порядку призначення та перебування суддів на посаді, а також залучення професійної суддівської спільноти до процедур формування суддівського корпусу. Водночас Україна взяла на себе зобов'язання змінити роль і функції прокуратури, насамперед шляхом обмеження її наглядових повноважень, що залишилися у спадок від радянської системи, та трансформувати її в орган, діяльність якого відповідає б принципам правової держави. Важливим елементом реформування стало також посилення гарантій діяльності адвокатури та законодавче закріплення статусу правничої професії [76].

Окрему увагу РЄ приділяла питанням захисту прав людини у сфері кримінальної юстиції та виконання покарань. У зв'язку з цим Україна зобов'язалася передати управління пенітенціарною системою, виконанням судових рішень та реєстраційними функціями до компетенції Міністерства юстиції. Такі зміни були спрямовані на гуманізацію системи виконання покарань, забезпечення контролю за дотриманням прав ув'язнених та зменшення впливу каральних елементів радянської моделі правосуддя. Крім того, важливим кроком мало стати приєднання України до Європейської конвенції про запобігання катуванням, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [76].

Суттєве місце серед зобов'язань України займало забезпечення прав національних меншин та свободи віросповідання. Політика держави щодо етнічних меншин мала розвиватися відповідно до положень Європейської рамкової конвенції про захист національних меншин та рекомендацій ПАРЄ.

Також Україна взяла на себе обов'язок забезпечити недискримінаційний підхід у сфері реєстрації релігійних організацій, сприяти мирному врегулюванню міжконфесійних конфліктів та створити правові механізми повернення церковного майна. Рада Європи розглядала захист прав національних, мовних і релігійних груп як невід'ємну складову демократичного розвитку держави [76].

Важливим аспектом виконання міжнародних зобов'язань стало приєднання України до основоположних конвенцій РЄ у сфері захисту прав людини та співробітництва у кримінально-правовій сфері. Окрім ЄКПЛ, Україна зобов'язалася ратифікувати Протокол № 6 до Конвенції, який передбачав скасування смертної кари в мирний час, а також низку інших міжнародних договорів, що стосувалися видачі правопорушників, взаємної правової допомоги у кримінальних справах, передачі засуджених осіб та боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. Також Україна мала приєднатися до Європейської хартії місцевого самоврядування та Хартії регіональних мов або мов меншин, що свідчило про прагнення держави адаптувати внутрішню політику до європейських стандартів децентралізації та захисту культурного різноманіття [76].

Водночас набуття членства в РЄ забезпечило Україні не лише нові міжнародні зобов'язання, а й можливість безпосередньої участі у діяльності інституцій Організації. Зокрема, Україні було надано дванадцять місць у ПАРЄ, що дозволило українській парламентській делегації брати участь у формуванні позицій Асамблеї, обговоренні актуальних питань європейської політики та розробці міжнародних стандартів у сфері демократії, прав людини і верховенства права. Представництво у ПАРЄ стало важливим інструментом інтеграції України до європейського політичного простору, а також платформою для привернення уваги міжнародної спільноти до внутрішньополітичних процесів в державі та проблем захисту прав людини [73].

Отже, вступ України до РЄ став важливим етапом у процесі становлення України як демократичної та правової держави. Набуття членства в Організації не лише сприяло інтеграції України до європейського політико-правового простору, а й зумовило необхідність проведення масштабних реформ у сфері прав людини,

судочинства та державного управління. Взяті Україною зобов'язання стали основою для модернізації національного законодавства відповідно до європейських стандартів, посилення гарантій прав і свобод людини та утвердження принципів верховенства права. Водночас співпраця з РЄ забезпечила Україні можливість долучитися до європейських механізмів захисту прав людини та брати активну участь у діяльності міжнародних інституцій, зокрема ПАРЄ.

3.2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною

Одним із ключових зобов'язань України після вступу до РЄ стало визнання юрисдикції ЄСПЛ та забезпечення виконання його рішень, що відповідає статті 46 ЄКПЛ (держави зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду у справах, у яких вони є сторонами) [8]. Ратифікація ЄКПЛ Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» від 17 липня 1997 року, офіційно закріпила цей обов'язок у національному праві [79]. Конституційно-правова база цього обов'язку закріплена у статті 9 Конституції України, яка встановлює: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [80]. Це означає, що ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ мають пряму дію у національному правопорядку і є обов'язковими для всіх органів влади, суддів та громадян. Це надало громадянам України право звертатися до ЄСПЛ у разі порушення державою прав людини гарантованих ЄКПЛ. Відтоді практика ЄСПЛ стала важливим джерелом впливу на розвиток національної правової системи та реформування механізмів захисту прав людини в Україні.

Виконання рішень ЄСПЛ включає як індивідуальні заходи, спрямовані на відновлення прав конкретної особи, так і загальні заходи, що мають на меті зміну законодавства, адміністративної практики або функціонування державних інституцій. Для держав це означає не лише виплату справедливої сатисфакції заявникам, а й усунення причин порушень, які були встановлені ЄСПЛ. Процедура виконання рішень ЄСПЛ в Україні регулюється Законом «Про

виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р., де визначено, що виконання рішення ЄСПЛ це — а) виплата стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру. Додатковими заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції та протоколів до неї (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у рішенні ЄСПЛ [81].

Для України особливо актуальною є проблема виконання рішень ЄСПЛ, оскільки держава тривалий час входить до числа країн із найбільшою кількістю заяв до ЄСПЛ. З 2018 року у річних звітах ЄСПЛ Україна щороку знаходиться на третьому місці серед держав-учасниць ЄСПЛ за кількістю справ, що знаходяться на розгляді. Серед держав, щодо яких до ЄСПЛ подається найбільше заяв, поряд з Україною традиційно перебувають Туреччина, Румунія, Польща та раніше Російська Федерація. Так, станом на кінець 2025 р. найбільшу кількість нерозглянутих заяв мав саме турецький напрям — понад 18 тис. справ, тоді як щодо України на розгляді перебувало близько 4 тис. заяв, а щодо Польщі — понад 3,5 тис [82].

Аналізуючи щорічну статистику ЄСПЛ, можна стверджувати, що Україна є однією з лідируючих й за кількістю рішень про порушення прав людини (провідні місця займають й Росія та Туреччина відповідно). Зокрема, у 2025 р. ЄСПЛ ухвалив 164 рішення щодо України, у 160 з яких було встановлено щонайменше одне порушення ЄСПЛ, що стало найбільшою кількістю серед країн, що свідчить про погіршення ситуації. До прикладу, у 2024 р. ЄСПЛ ухвалив 158 рішень щодо України, у 153 з яких було встановлено щонайменше одне порушення Конвенції. Для порівняння, найбільшу кількість рішень Суд ухвалив щодо Росії — 302, тоді як Туреччина посіла третє місце із 73 рішеннями [82].

Значна кількість справ проти України пояснюється наявністю системних проблем у функціонуванні національної правової системи. Найчастіше ЄСПЛ констатує порушення права на справедливий суд, надмірну тривалість судового розгляду, невиконання рішень національних судів, неналежні умови тримання під

вартою та відсутність ефективних засобів юридичного захисту. Прикладом є справа «Бурмич та інші проти України» (Burmich and Others v. Ukraine) (2017). Суд констатував, що заяви у справі Бурмич порушували питання, подібні до тих, що були розглянуті у пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine). Суд визнав системну проблему у виконанні судових рішень про виплату заробітної плати державними органами. ЄСПЛ дійшов висновку, що невиконання Україною судових рішень про грошові компенсації становить систематичне порушення статті 6 Конвенції. Суд виявив, що тисячі громадян залишилися без відшкодування, незважаючи на позитивні судові рішення. Це було розцінено як проблема системного характеру, яка вимагає законодавчих змін Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурмич та інші проти України» стало одним із найбільш показових прикладів визнання Судом системного характеру проблеми невиконання рішень національних судів в Україні. У своєму рішенні ЄСПЛ констатував, що тривале невиконання або затримка у виконанні остаточних рішень національних судів становлять серйозну загрозу принципу верховенства права та свідчать про наявність структурних недоліків у правовій системі держави. У зв'язку з цим Суд фактично поклав на Україну обов'язок здійснити комплексні законодавчі, адміністративні та інституційні зміни, спрямовані на усунення причин таких порушень [59; 83].

Особливістю справи стало те, що Велика палата ЄСПЛ вилучила з реєстру Суду 12 143 аналогічні заяви, передавши контроль за їх виконанням Комітету міністрів РЄ в межах виконання рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». Таким чином, Суд наголосив, що подальше вирішення проблеми масового невиконання судових рішень має здійснюватися не через розгляд тисяч однотипних індивідуальних скарг, а шляхом проведення системних реформ на національному рівні. Це рішення мало не лише юридичне, а й значне політичне значення, оскільки засвідчило кризовий характер проблеми виконання судових рішень в Україні [59].

Реагуючи на недостатній прогрес України у виконанні рішень ЄСПЛ, Комітет міністрів Ради Європи у 2020 р. ухвалив Тимчасову резолюцію

CM/ResDH(2020)211, у якій закликав державу прискорити проведення реформ у сфері виконання судових рішень. У документі наголошувалося, що багаторічне невиконання рішень національних судів, зокрема у справах щодо соціальних виплат, пенсій та заборгованості державних підприємств, негативно впливає на принцип правової визначеності та підриває довіру громадян до судової системи і держави загалом [84].

Під впливом рішень у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України» в Україні було розпочато реформування системи примусового виконання рішень судів. Зокрема, було оновлено законодавство про виконавче провадження, запроваджено інститут приватних виконавців та розроблено механізми вдосконалення процедури стягнення боргів із державних підприємств. Водночас Рада Європи неодноразово звертала увагу на необхідність подальшого вдосконалення законодавства та забезпечення ефективної реалізації ухвалених реформ на практиці [59; 83].

Після початку російської агресії у 2014 р. та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 р. кількість заяв, пов'язаних із воєнними злочинами, примусовим переміщенням населення та порушеннями прав людини на окупованих територіях, суттєво зросла. За даними ЄСПЛ, станом на 2025 р. на розгляді Суду перебувало понад 9 тис. індивідуальних заяв, пов'язаних із війною Росії проти України та конфліктами в Автономній Республіці Крим [85].

Повномасштабне вторгнення зумовило появу низки деструктивних чинників для української правової системи, що безпосередньо ускладнило процес імплементації та виконання рішень ЄСПЛ. Як свідчать моніторингові звіти Ради суддів України, наразі спостерігається критичне перевантаження судових інстанцій, яке негативно позначається на якості правосуддя та дотриманні розумних строків розгляду справ, закріплених у статті 6 ЄКПЛ. Ситуація суттєво ускладнюється неможливістю здійснення правосуддя судами на тимчасово окупованих територіях та в зонах ведення активних бойових дій. Вимушена зміна територіальної підсудності та передача значних масивів справ до інших регіонів спровокували надмірну концентрацію проваджень в окремих судах, паралельно

обмеживши доступ до первинних матеріалів. Окрім цього, суттєвим викликом є перманентний психологічний тиск на суддівський корпус, що поєднується з гострим кадровим дефіцитом. Воєнні реалії актуалізували й нові правові проблеми, пов'язані із захистом прав військовослужбовців, членів їхніх сімей та внутрішньо переміщених осіб. У сукупності ці чинники, на тлі потреби у підвищенні інституційної прозорості та гармонізації вітчизняного законодавства з вимогами ЄС, створюють суттєві перешкоди для своєчасної реалізації загальних заходів щодо виконання рішень ЄСПЛ та уповільнюють темпи євроінтеграції України [86; 87].

Попри наявність системних проблем у сфері виконання рішень ЄСПЛ, останніми роками Україна демонструє поступовий прогрес у виконанні своїх міжнародних зобов'язань. Зокрема, відповідно до щорічного звіту Комітету міністрів РЄ щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ, у 2025 р. було закрито 97 справ проти України, серед яких 11 провідних справ, виконання яких вимагало внесення змін до законодавства або адміністративної практики. Закриття таких справ свідчить не лише про виконання окремих рішень Суду, а й про здійснення державою комплексних заходів, спрямованих на усунення причин порушень прав людини та недопущення аналогічних порушень у майбутньому. У звіті РЄ зазначається, що основними викликами залишаються складність виконання провідних справ, значна кількість рішень, які перебувають на контролі понад п'ять років, а також необхідність посилення інституційної спроможності держави у сфері реалізації рішень ЄСПЛ. Загалом у 2025 р. Комітет міністрів РЄ заклав 949 справ щодо виконання рішень ЄСПЛ стосовно держав-членів Організації, з яких 194 були провідними. Це свідчить про загальноєвропейську тенденцію до посилення ефективності механізму виконання рішень Суду. Водночас окремою проблемою залишається невиконання рішень ЄСПЛ Російською Федерацією, яка, попри виключення з РЄ у 2022 р., продовжує нести юридичний обов'язок виконувати рішення Суду, ухвалені до моменту припинення членства [60].

Отже, виконання рішень ЄСПЛ є одним із ключових напрямів реалізації Україною своїх зобов'язань як держави-члена РЄ та важливим елементом

функціонування національної системи захисту прав людини. Практика ЄСПЛ справила суттєвий вплив на розвиток українського законодавства, реформування судової системи, удосконалення механізмів виконання судових рішень і запровадження європейських стандартів у сфері правосуддя та верховенства права. Водночас значна кількість заяв проти України та наявність системних проблем, зокрема невиконання рішень національних судів, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення державної політики у сфері захисту прав людини. Попри труднощі, пов'язані з тривалими системними проблемами та умовами повномасштабної війни, Україна продовжує виконувати рішення ЄСПЛ та здійснювати заходи, спрямовані на гармонізацію національної правової системи з європейськими стандартами. Закриття значної кількості справ Комітетом міністрів РЄ свідчить про поступовий прогрес держави у виконанні міжнародних зобов'язань. Ефективне виконання рішень ЄСПЛ залишається не лише міжнародним обов'язком України, а й необхідною умовою зміцнення принципу верховенства права, довіри громадян до судової влади та подальшої європейської інтеграції держави.

3.3. Імплементация стандартів Ради Європи у національне законодавство та їх вплив на правозахисні реформи в Україні

Законодавство держав-членів РЄ має відповідати стандартам Організації, що передбачає постійне вдосконалення норм, імплементацию стандартів й розширення прав людини. Імплементация стандартів РЄ у національне законодавство України означає перенесення міжнародних норм, закріплених у конвенціях, рекомендаціях та резолюціях РЄ, у внутрішнє право держави шляхом прийняття законів, указів та нормативних актів. Процес імплементации не є механічним перенесенням міжнародних текстів, а передбачає комплексну адаптацию норм до особливостей національної правової системи, історії та культури, зберігаючи при цьому суть міжнародних зобов'язань.

Після вступу до РЄ Україна взяла на себе зобов'язання здійснити масштабне оновлення національного законодавства. Окрім прийняття нової Конституції 1996 р., яка закріпила принцип верховенства права, гарантії прав і свобод людини, принцип поділу влади та визначила міжнародні договори частиною національного законодавства України, держава мала здійснити реформування й в окремих сферах законодавчого регулювання. Конституційне закріплення прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів стало основою для подальшого реформування всієї правової системи держави. Перелічені зобов'язання щодо змін у законодавстві містилися у Висновку №190 (1995) ПАРЄ щодо заявки України на вступ до РЄ й подальших рекомендацій при моніторингу [76].

Реалізація цих зобов'язань почалась від початку вступу до РЄ й охопила фактично всі галузі права. Особливий вплив стандарти РЄ мали на реформування судової системи та кримінального процесу. Під впливом практики ЄСПЛ та рекомендацій Венеційської комісії в Україні поступово здійснювалися судова реформа, зміни до законодавства про судоустрій і статус суддів, а також удосконалення механізмів забезпечення незалежності судової влади. Судова система була визнана однією з найпріоритетніших сфер для реформування з огляду на те, що саме справедливий судовий розгляд є ключовим механізмом захисту всіх інших прав людини. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII став результатом комплексної судової реформи, яка реалізувалась у період 2014–2019 років на основі рекомендацій ЄСПЛ, Венеційської комісії та інших міжнародних експертів [88]. Цей закон запровадив нові механізми конкурсного відбору суддів, посилив гарантії їхньої незалежності від впливу виконавчої влади, запровадив систему дисциплінарної відповідальності та ввів обов'язкові освітні програми для суддів. Крім того, були внесені суттєві зміни до Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. (змінений у 2017 р.) та ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р., який запровадив європейські стандарти кримінального судочинства, зокрема принцип змагальності сторін, розширив права сторони захисту, встановив обов'язковий судовий контроль за застосуванням запобіжних

заходів та обмежив можливості тривалого тримання осіб під вартою без рішення суду [90; 91]. Також було скасовано практику повернення справ на додаткове розслідування, яка раніше порушувала принцип правової визначеності та затягувала розгляд справ. У результаті цих змін громадяни отримали додаткові гарантії захисту від свавільних дій правоохоронних органів, а також більше можливостей для реалізації права на захист під час кримінального провадження. Запровадження електронного реєстру судових справ та електронного документообігу значно посилило прозорість судових процесів, дозволило громадськості контролювати судову практику та отримувати інформацію про судові рішення у режимі реального часу [92]. Посилення гарантій незалежності суддів, включаючи закріплення захисту від необґрунтованого звільнення та посилення матеріального забезпечення, також сприяло підвищенню якості судових рішень [89, с. 6–8].

Значна кількість скарг в ЄСПЛ щодо катування та жорстокого поводження, ЄСПЛ неодноразово наголошувала про систематичний характер цієї проблеми й необхідність її вирішення. Україна ратифікувала у 1987 році Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, яка є основним документом, який розширює статтю 3 ЄКПЛ [93]. У Конвенції катування визначається як «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково» [64].

У рішенні ЄСПЛ «Каверзін проти України» від 15 травня 2012 року Суд визнав порушення статті 3 ЄКПЛ й вказав на необхідність України посилити механізми захисту осіб від катувань та жорстокого поводження, особливо в умовах затримання та ув'язнення. Рішення також засвідчило проблеми з ефективністю розслідувань скарг на катування, які вимагали від уряду забезпечити реальну зміну в практиці та законодавстві [94]. Це рішення сприяло імплементації міжнародних стандартів шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» у 2022 році. Цим Законом було розширено сфери застосування статті 127 Кримінального кодексу України й підвищено мінімальні строки покарань, тим самим відреагувавши на рекомендації ЄСПЛ. Хоч на законодавчому рівні це й покращило ситуацію, але наявність нових скарг (за 2025 рік виявлено 42 порушення) з цього ж питання свідчить про не вирішену проблему [60; 95].

Важливим напрямом імплементації стандартів РЄ стало реформування законодавства у сфері свободи слова, доступу до публічної інформації та свободи об'єднань. Ці стандарти закріплені насамперед у статтях 10 та 11 ЄКПЛ, які гарантують право на свободу вираження поглядів, отримання та поширення інформації, а також свободу мирних зібрань і об'єднання у громадські організації [8]. Практика ЄСПЛ у справах проти України неодноразово вказувала на необхідність удосконалення національного законодавства та практики його застосування у цих сферах. Зокрема, у справі «Веренцов проти України» (2013 р.) Суд констатував порушення статті 11 ЄКПЛ через відсутність належного законодавчого регулювання мирних зібрань в Україні [96]. Після цього рішення в Україні поступово сформувалась судова практика, яка визнає пріоритет свободи мирних зібрань, а суди почали частіше застосовувати стандарти ЄСПЛ під час розгляду відповідних справ. Це позитивно вплинуло на розвиток громадянського суспільства та посилення участі громадян у політичному житті держави [97]. У справі «Швидка проти України» (2014 р.) ЄСПЛ наголосив на непропорційності втручання держави у свободу вираження поглядів та право на мирний протест [98]. Крім того, у справі «Гонгадзе проти України» (2005 р.) Суд звернув увагу на

обов'язок держави забезпечувати належний захист журналістів та гарантувати свободу слова як одну з основ демократичного суспільства. Практика ЄСПЛ у цих справах стала важливим орієнтиром для подальшого реформування національного законодавства та правозастосовної практики у сфері забезпечення громадянських і політичних прав [99].

Одним із найважливіших результатів імплементації європейських стандартів у цій сфері стало прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Закон був розроблений із урахуванням рекомендацій РЄ та міжнародних стандартів прозорості діяльності органів державної влади. Його ухвалення суттєво розширило можливості громадян отримувати інформацію про діяльність органів влади, використання бюджетних коштів, державні закупівлі та рішення посадових осіб. Відповідно до закону кожна особа отримала право звертатися із запитом до органів державної влади та отримувати публічну інформацію у визначені строки. Це стало важливим кроком у розвитку відкритості державного управління та механізмів громадського контролю, а також сприяло посиленню антикорупційної політики в Україні [100].

Подальший розвиток цього напрямку відбувався шляхом цифровізації доступу до інформації та створення відкритих державних реєстрів. Впровадження електронного декларування, відкриття даних про публічні закупівлі через систему ProZorro та доступ громадян до судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень значно підвищили рівень прозорості діяльності державних органів [92]. Це мало безпосередній вплив на життя громадян, оскільки забезпечило можливість контролю за діяльністю посадових осіб, журналістських розслідувань та виявлення корупційних правопорушень. Водночас РЄ та міжнародні експерти неодноразово звертали увагу на необхідність забезпечення балансу між відкритістю інформації та захистом персональних даних, особливо в умовах воєнного стану.

Вплив стандартів РЄ також проявився у реформуванні законодавства про медіа та забезпечення свободи вираження поглядів. Ухвалення нової версії закону про телебачення і радіомовлення, який би відповідав стандартам РЄ та

рекомендаціям її експертів, є зобов'язанням України як члена РЄ відповідно до Резолюції ПАРЄ 1466 (2005) «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» [101]. Більше того, наближення законодавства у сфері медіа до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіа послуги надасть українським медіа професіоналам доступ до програми MEDIA з можливістю отримувати фінансування відповідно до ухваленої Україною угоди «Креативна Європа». Прийняття Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX, який гармонізував українське медійне законодавство з європейськими стандартами та положеннями Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги, стало важливим кроком. Закон запровадив нові механізми регулювання діяльності онлайн-медіа, посилив гарантії незалежності журналістів та встановив прозоріші правила функціонування медіаринку. Водночас законодавство було адаптовано до умов інформаційної війни та необхідності протидії російській пропаганді, що стало особливо актуальним після початку повномасштабної агресії РФ проти України [102; 103].

Окремим напрямом імплементації стандартів РЄ стало вдосконалення антидискримінаційного законодавства та захисту прав національних меншин. Відповідні стандарти закріплені у Рамковій конвенції про захист національних меншин 1995 р., Європейській хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р., а також у статті 14 ЄКПЛ. Важливим етапом стало прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI, який закріпив поняття дискримінації, визначив форми її прояву та встановив механізми правового захисту осіб, права яких були порушені. Надалі законодавство у цій сфері продовжувало вдосконалюватися з урахуванням рекомендацій Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI) та інших органів РЄ [104].

Важливе значення мало й прийняття Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX, який визначив гарантії мовних, освітніх, культурних та інформаційних прав національних спільнот. Закон був ухвалений з урахуванням рекомендацій Венеційської комісії та став частиною євроінтеграційних реформ України. Його прийняття сприяло

вдосконаленню механізмів захисту прав етнічних спільнот та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері захисту прав меншин. Водночас РЄ продовжує звертати увагу України на необхідність забезпечення належного балансу між захистом державної мови та правами національних меншин, особливо у сфері освіти та медіа [105].

Отже, імплементація стандартів РЄ стала важливим чинником демократичної трансформації України та розвитку національної системи захисту прав людини. Впровадження європейських правових стандартів сприяло реформуванню законодавства, судової системи та діяльності державних інституцій відповідно до принципів демократії, верховенства права і поваги до прав людини. Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від послідовності державної політики, реального виконання міжнародних зобов'язань та забезпечення практичного застосування європейських стандартів у діяльності органів державної влади. Попри значні зміни у законодавстві та проведення реформ, низка проблем продовжує мати системний характер. Значна кількість справ проти України у ЄСПЛ свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів захисту прав людини та ефективного впровадження європейських стандартів на практиці.

ВИСНОВКИ

Рада Європи (РЄ) є однією з ключових міжнародних організацій у сфері захисту прав людини, розвитку демократії та утвердження принципу верховенства права на європейському континенті. Її створення стало наслідком історичних подій після Другої світової війни, коли міжнародне співтовариство усвідомило необхідність формування ефективних механізмів забезпечення миру, демократії, верховенства права та захисту прав людини. Саме РЄ стала першою європейською організацією, яка сформувала цілісну систему міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини.

Діяльність РЄ спрямована не лише на вироблення міжнародних стандартів у сфері прав людини, а й на створення ефективних механізмів контролю за їх дотриманням державами-членами. Основою правозахисної діяльності РЄ є її нормативно-правова база, центральне місце в якій займає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ). Саме ЄКПЛ стала міжнародним договором, який не лише закріпив фундаментальні права та свободи людини, а й створив міжнародний механізм контролю за їх дотриманням у вигляді Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Важливе значення також мають інші міжнародно-правові акти РЄ, зокрема Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція про запобігання катуванням і жорсткому поводженню, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Конвенція про протидію торгівлі людьми та інші міжнародні акти, які в сукупності формують комплексну систему захисту громадянських, політичних, соціальних та культурних прав людини.

Система захисту прав людини РЄ ґрунтується на принципах верховенства права, демократії, поваги до прав і свобод людини, недискримінації, юридичної визначеності та ефективного судового захисту. Особливістю цієї системи є поєднання міжнародно-правових норм із дієвими механізмами контролю за їх виконанням. На відміну від багатьох інших міжнародних організацій, РЄ створила

не лише декларативні стандарти, а й ефективні механізми впливу на держави-члени через судові та позасудові інституції.

Дослідження практики ЄСПЛ показало, що цей міжнародний судовий механізм є одним із найефективніших. Суд забезпечує тлумачення та застосування положень ЄКПЛ, а його рішення є обов'язковими для держав-відповідачів. Його внутрішня організаційна структура (Велика Палата, Комітети, Палати) забезпечує як оперативний первинний відбір заяв на предмет прийнятності, так і розгляд найбільш прецедентних та складних справ, які впливають на правопорядок усієї Європи. Значення ЄСПЛ полягає не лише у розгляді індивідуальних та міждержавних заяв, а й у формуванні прецедентної практики, яка фактично стала джерелом європейських правових стандартів. Рішення Суду мають суттєвий вплив на розвиток міжнародного права та національних правових систем держав-членів РЄ. Практика ЄСПЛ сприяла формуванню єдиних європейських стандартів у сфері права на справедливий суд, свободи вираження поглядів, заборони катувань, права на повагу до приватного життя, свободи мирних зібрань та інших фундаментальних прав. Судова практика ЄСПЛ фактично виконує правотворчу функцію, оскільки тлумачення ЄКПЛ постійно розширюється відповідно до сучасних викликів і суспільних змін.

Шляхом детального вивчення процедурних питань було визначено, що розроблена ЄСПЛ процедура індивідуального звернення є одним із значущих міжнародних механізмів захисту прав людини, оскільки надає особі можливість безпосередньо звертатися до міжнародного судового органу у разі порушення її прав державою. Дослідження процедур звернення дозволило визначити, що ефективність індивідуальної скарги напряму залежить від дотримання суворих критеріїв прийнятності (зокрема, вичерпання національних засобів захисту та дотримання встановленого строку звернення), тоді як міждержавні заяви виступають важливим політико-правовим інструментом протидії у випадках масових і системних порушень прав людини. Ефективність діяльності ЄСПЛ значною мірою залежить від добросовісного виконання державами його рішень та впровадження необхідних законодавчих і практичних змін.

Аналіз позасудових механізмів захисту прав людини в системі РЄ свідчить про їх різноманіття, функціональну спеціалізацію та взаємодоповнюваність. Кожен із розглянутих органів діє у межах чітко визначеної предметної сфери і застосовує притаманні йому інструменти: моніторингові візити, процедури розгляду скарг, підготовку доповідей і рекомендацій, тематичні дослідження. Принципова відмінність позасудових механізмів від судового захисту, уособленого ЄСПЛ, полягає в їх превентивній і системній спрямованості, адже вони покликані виявити структурні недоліки правового регулювання та правозастосовної практики держав і спонукати їх до системних змін. Водночас ефективність позасудових механізмів значною мірою залежить від готовності держав приймати і реалізовувати отримані рекомендації, оскільки більшість із цих органів позбавлена інструментів примусового виконання своїх рішень. Практичний досвід РЄ переконливо демонструє, що систематичний позасудовий моніторинг, поєднаний із діалогом між органами РЄ та національними владами, здатний суттєво підвищити рівень захисту прав людини в державах-членах і сприяти поступовому зближенню національних правових систем із загальноєвропейськими стандартами.

У процесі дослідження історичних аспектів з'ясовано, що шлях України до членства в Раді Європи тривав з моменту подачі заявки у 1992 році і супроводжувався виконанням низки політико-правових вимог, що продемонструвало готовність держави до розвитку демократичних цінностей. Вступ України до РЄ у 1995 році став важливим етапом у процесі демократичної трансформації держави та її інтеграції до європейського правового простору. Набуття членства в РЄ зумовило необхідність проведення масштабних реформ у сфері прав людини, судочинства, кримінальної юстиції та державного управління. Україна взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до європейських стандартів, ратифікувати основоположні конвенції РЄ та забезпечити виконання рішень ЄСПЛ.

Одним із найважливіших напрямів реалізації міжнародних зобов'язань України стало визнання юрисдикції ЄСПЛ та виконання його рішень. Практика

ЄСПЛ справляє суттєвий вплив на реформування української правової системи та розвиток механізмів захисту прав людини. Водночас дослідження показало наявність значних проблем у сфері виконання рішень ЄСПЛ. Україна тривалий час залишається серед держав із найбільшою кількістю заяв до ЄСПЛ, а значна частина рішень стосується системних порушень, пов'язаних із невиконанням рішень національних судів, надмірною тривалістю судового розгляду, неналежними умовами тримання під вартою та відсутністю ефективних засобів юридичного захисту. Окремим викликом для України стали наслідки повномасштабної війни, які спричинили масові порушення прав людини, збільшення кількості заяв до ЄСПЛ та необхідність адаптації правової системи до умов воєнного стану.

Імплементация стандартів РЄ суттєво вплинула на реформування українського законодавства. Найбільш помітні зміни відбулися у сфері судової реформи, кримінального процесу, забезпечення свободи слова, доступу до публічної інформації, боротьби з дискримінацією та захисту прав національних меншин. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, законів «Про судоустрій і статус суддів», «Про доступ до публічної інформації», «Про медіа», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про національні меншини (спільноти) України» стало результатом імплементации європейських стандартів та рекомендацій органів РЄ.

Водночас розглянуто й низку проблем і недоліків у сфері реалізації міжнародно-правових механізмів РЄ в Україні. Насамперед це стосується недостатньої ефективності виконання рішень ЄСПЛ, збереження системних проблем у діяльності судової та правоохоронної систем, випадків катувань і жорстокого поводження, проблем із забезпеченням незалежності судової влади та повільного впровадження окремих реформ на практиці. Значна кількість справ проти України у ЄСПЛ свідчить про те, що законодавчі зміни не завжди супроводжуються ефективним практичним застосуванням європейських стандартів.

Визначено, що окремою проблемою залишається питання належного виконання рекомендацій позасудових органів РЄ. Незважаючи на активну співпрацю України з GRECO, Венеційською комісією, КЗК та іншими інституціями, частина їхніх рекомендацій виконується повільно або частково. Це стосується насамперед боротьби з корупцією, реформування системи виконання покарань, забезпечення належних умов тримання під вартою та ефективного захисту від дискримінації.

Задля вдосконалення реалізації міжнародно-правових механізмів РЄ в Україні необхідним є забезпечення повного та своєчасного виконання рішень ЄСПЛ, зокрема шляхом посилення парламентського й урядового контролю за виконанням рішень ЄСПЛ та підвищення відповідальності державних органів за їх невиконання. Важливим є також подальше реформування системи примусового виконання судових рішень і забезпечення ефективного функціонування інституту приватних виконавців. Потребує продовження судова реформа, насамперед у частині забезпечення реальної незалежності суддів, прозорості процедур добору суддівського корпусу та зміцнення довіри громадян до судової влади. Необхідним є також посилення гарантій захисту осіб від катувань і жорстокого поводження, забезпечення ефективного розслідування таких випадків та належного функціонування механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів. У сфері імплементації стандартів РЄ важливим залишається забезпечення не лише формального прийняття законодавчих актів, а й їх реального виконання на практиці. Особливу увагу необхідно приділити підвищенню рівня правової культури, професійної підготовки суддів, прокурорів, адвокатів та працівників правоохоронних органів щодо застосування практики ЄСПЛ і стандартів РЄ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лісова К. С., Фокін Я. Ф., Чернецька О. В., Яцишин Н. Г. Правові аспекти діяльності Ради Європи : навч. посіб. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 244 с.
2. Рада Європи / Постійне представництво України при Раді Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/2550-about> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Статут Ради Європи від 05.05.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 01.12.2025).
4. Про Раду Європи / Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-coe/about-coe> (дата звернення: 04.12.2025).
5. CMiGuide. iGuide to procedures and working methods of the Committee of Ministers / Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm?i=090000168058d922> (дата звернення: 10.12.2025).
6. Representation / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/pages/representation> (дата звернення: 12.12.2025).
7. Origins and history / The Congress of Local and Regional Authorities. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/origins-and-history> (дата звернення: 12.12.2025).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.12.2025).
9. Mandate and founding documents / Venice Commission. Council of Europe. URL:

- <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/mandate-and-founding-documents> (дата звернення: 20.12.2025).
10. Досягнення. Коротко про Раду Європи / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/uk/web/about-us/achievements> (дата звернення: 23.12.2025).
 11. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 03.01.2026).
 12. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі від 16.09.1963 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059 (дата звернення: 04.01.2026).
 13. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22.11.1984 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення: 04.01.2026).
 14. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.2000 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text (дата звернення: 06.01.2026).
 15. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (дата звернення: 08.01.2026).
 16. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин від 03.05.2002 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення: 08.01.2026).
17. Протокол № 2 про надання Європейському суду з прав людини повноважень робити консультативні висновки від 06.05.1963 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_854#Text (дата звернення: 09.01.2026).
18. Протокол № 9 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 06.11.1990 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_170 (дата звернення: 09.01.2026).
19. Протокол № 11 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією від 11.05.1994 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text (дата звернення: 11.01.2026).
20. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції від 13.05.2004 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text (дата звернення: 11.01.2026).
21. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 24.06.2013 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13#Text (дата звернення: 15.01.2026).
22. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 // База даних «Законодавство України» / Верховна

- Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#Text (дата звернення: 15.01.2026).
23. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 20.01.2026).
24. European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment : European Treaty Series - No. 126 (Strasbourg, 26.XI.1987) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/168007a67f> (дата звернення: 21.01.2026).
25. Publications / European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) // Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/cpt> (дата звернення: 24.01.2026).
26. Рамкова конвенція про захист національних меншин : (Страсбург, 01.02.1995) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 24.01.2026).
27. День захисту персональних даних: 40 років Конвенції 108 / Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/data-protection-day-40-years-of-convention-108>
28. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 № 108. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 24.01.2026).
29. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data : Council of Europe Treaty Series - No. 223 (Strasbourg, 10.10.2018) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16808ac918> (дата звернення: 28.01.2026).

30. Відбулось обговорення щодо створення уповноваженого органу захисту персональних даних та доступу до публічної інформації. Новини та заходи / Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/discussion-on-creation-of-the-supervisory-authority-in-the-field-of-data-protection-and-access-to-public-information-took-place>
31. Handyside v. The United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 07.12.1976 (Application no. 5493/72) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> (дата звернення: 30.01.2026).
32. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights: Brighton Declaration / European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2012_brighton_finaldeclaration_eng (дата звернення: 30.01.2026).
33. Copenhagen Declaration / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c> (дата звернення: 30.01.2026).
34. Soering v. The United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 07.07.1989 (Application no. 14038/88) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619> (дата звернення: 31.01.2026).
35. Ляшенко, Р., Добровінський, М. (2020). Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. Часопис Київського університету права, 1(3), 361-365. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.66>
36. Airey v. Ireland : Judgment of the ECHR, 09.10.1979 (Application no. 6289/73) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> (дата звернення: 01.02.2026).
37. Annual Report 2010 / European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual_report_2010_eng
38. Rules of Court / European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/rules-of-court> (дата звернення: 02.02.2026).

39. Mamatkulov and Askarov v. Turkey : Judgment of the ECHR, 04.02.2005 (Application no. 46827/99, 46951/99) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68183> (дата звернення:02.02.2026).
40. Прийнятність заяви : Human Rights Education for Legal Professionals / European Court of Human Rights. URL:https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/COURtalks_Inad_Talk_UKR
41. Akdivar and Others v. Turkey : Judgment of the ECHR, 16.09.1996 (Application no. 21893/93) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062> (дата звернення: 04.02.2026).
42. Inter-State applications / European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/inter-state-applications> (дата звернення: 04.02.2026).
43. Georgia v. Russia (II) : Judgment of the ECHR, 21.01.2021 (Application no. 38263/08) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145546> (дата звернення: 06.02.2026).
44. Що таке «дружнє врегулювання» справи? / Північно-Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Суми). URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/urok-13-shho-take-druzhnye-vregulyuvannya-sprav-y/>
45. Тимчук О. Л. Юрисдикція Європейського суду з прав людини та деякі аспекти державного суверенітету. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Вип. 23. Т. 3. с. 141–146. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.21>
46. Tyrer v. The United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 25.04.1978. (Application no. 5856/72). HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587> (дата звернення: 07.02.2026).
47. Туряниця В. В. Гносеологія генезису та еволюції нових, четвертого і п'ятого, поколінь прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 75. Ч. 1. с. 53–58. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.8>

48. Трихліб К. О. Доктрина «меж вільного розсуду» у практиці Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 черв. 2023 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/61926e04-9839-455d-91fa-4d88bc07ac45/content>
49. Handyside v. The United Kingdom / Global Freedom of Expression : Columbia University. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/handyside-v-uk/>
50. Marckx v. Belgium : Judgment of the ECHR, 13.06.1979 (Application no. 6833/74) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57534> (дата звернення: 15.02.2026).
51. Resolution DH (88) 3. Execution of the judgment of the European Court of Human Rights of 13 June 1979 in the case of Marckx against Belgium : Adopted by the Committee of Ministers on 4 March 1988 (Application no. 6833/74). HUDOC EXEC database. URL: <https://hudoc.exec.coe.int/?i=001-56456> (дата звернення: 20.02.2026).
52. Pretty v. The United Kingdom : Judgment of the ECHR, 29.04.2002 (Application no. 2346/02) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448> (дата звернення: 20.02.2026).
53. Посібник з європейського антидискримінаційного права : посібник / Агентство Європейського Союзу з питань основоположних прав, Рада Європи. Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу, 2018. 196 с. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_case_law_handbook_uk.pdf
54. Hirst v. The United Kingdom (No. 2) (Application no. 74025/01) : Ukrainian Translation. Summary by the Lviv Laboratory of Human Rights // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125834> (дата звернення: 23.02.2026).
55. Шамраєва В.М. Міжнародні стандарти захисту політичних прав людини: визначення, закріплення та захист. Вісник Харківського національного

- університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2025. Вип. 39. С. 402–411.
<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-44>
56. Гончаренко О. А. Правова природа «пілотних рішень» Європейського суду з прав людини. Форум права. 2012. № 4. С. 244.
57. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.
58. Broniowski v. Poland (Application no. 31443/96) : Ukrainian Translation. Summary by the Lviv Laboratory of Human Rights // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-125506> (дата звернення: 27.02.2026).
59. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» : Рішення ЄСПЛ від 15.10.2009 (Заява № 40450/04) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення: 27.02.2026).
60. Annual Report 2025 of the European Court of Human Rights : report / European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe, 2026. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2025-eng>
61. Mandate of the Commissioner for Human Rights : official website / Council of Europe. URL: [coe.int/en/web/commissioner/the-commissioner/mandate](https://www.coe.int/en/web/commissioner/the-commissioner/mandate) (дата звернення: 01.03.2026).
62. Resolution (99) 50 on the Council of Europe Commissioner for Human Rights : Adopted by the Committee of Ministers on 07.05.1999 // Council of Europe Search. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0912594880212826> (дата звернення: 01.03.2026).
63. About the CPT : European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment : official website / Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt_UA
64. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 //

- База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 03.03.2026).
65. European Social Charter / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home> (дата звернення: 03.03.2026).
66. European Committee of Social Rights. Activity Report 2024 : report / Council of Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2025. URL: <https://rm.coe.int/prems-055525-gbr-2005-rapport-social-rights-txt-16x24-final/4880284eed>
67. About the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/about>
68. Vienna Declaration : Adopted by the Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe at the Vienna Summit on 09.10.1993 // Council of Europe Search. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680536c83> (дата звернення: 05.03.2026).
69. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/minorities/advisory-committee>
70. Monitoring of the Framework Convention for the Protection of National Minorities / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/minorities/monitoring>
71. Group of States against Corruption (GRECO): What is GRECO? / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco>
72. Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 01.05.1999 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_144#Text (дата звернення: 05.03.2026).

73. Committee of the Parties : Action against Trafficking in Human Beings / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/committee-of-the-parties>
74. Combating Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO). Civil Society Portal / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/civil-society/combating-violence-against-women-and-domestic-violence-grevio>
75. About the Venice Commission / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/about>
76. Opinion 190 (1995). Application by Ukraine for membership of the Council of Europe : Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Strasbourg, 1995. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=13929&lang=en>
77. Участь України у діяльності Ради Європи / Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>
78. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2026).
79. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2026).
80. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
(дата звернення: 20.03.2026).
81. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
82. Annual Reports / European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/annual-reports>
83. Burmych and Others v. Ukraine (Applications no. 46852/13 and others) : Ukrainian Translation by the Ministry of Justice of Ukraine // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-192193> (дата звернення: 23.03.2026).
84. CM/ResDH(2020)211. Execution of the judgment of the European Court of Human Rights. Yuriy Nikolayevich Ivanov, Zhovner group and Burmych and Others v. Ukraine : Interim Resolution / Council of Europe, Committee of Ministers. Adopted on 01.10.2020. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0912594880266e05> (дата звернення: 23.03.2026).
85. Applications concerning the conflicts and war in Ukraine / European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/w/applications-concerning-the-conflicts-and-war-in-ukraine> (дата звернення: 25.03.2026).
86. Аналітичний звіт про роботу судової системи України в умовах війни. Проект ЄС «Право-Justice». URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/658/57c/3a0/65857c3a09c6c517310751.pdf>
87. Карти та статистика діяльності судів / Рада суддів України. URL: https://rsu.gov.ua/mzs-2025_3-maps
88. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
89. Висновок № 801/2015. Спільний висновок Венеційської комісії й Директорату з прав людини щодо Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 21.03.2015. С. 6–8 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_007_2015_03_23.pdf
90. Луспенник Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику // Судово-юридична газета. 2018. 3 верес. Офіційний вебсайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/547610/>
91. Маляренко В., Шаповалова О. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки. Право України. 2012. № 10. С. 9–19.
92. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
93. Про ратифікацію Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26.01.1987 № 3484-XI. Відомості Верховної Ради УРСР. 1987. № 6. Ст. 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3484-11#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
94. Справа «Каверзін проти України» : Рішення ЄСПЛ від 15.05.2012 (Заява № 23893/03) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text (дата звернення: 01.04.2026).
95. Коломієць Н. В., Галушка Д. Ю. Вплив рішення ЄСПЛ «Каверзін проти України» на посилення кримінальної відповідальності за катування. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 1. С. 586–591. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.100>

96. Справа «Веренцов проти України» : Рішення ЄСПЛ від 11.04.2013 (Заява № 20372/11) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 03.04.2026).
97. Двадцятирічна законодавча прогалина щодо свободи мирних зібрань в Україні; необхідна термінова реформа : Прес-реліз Секретаря ЄСПЛ 113 (2013) від 11.04.2013 / European Court of Human Rights.
98. Справа «Швидка проти України» : Рішення ЄСПЛ від 30.10.2014 (Заява № 17888/12) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#n132 (дата звернення: 03.04.2026).
99. Gongadze v. Ukraine : Judgment of the ECHR, 08.11.2005 (Application no. 34056/02) // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125101> (дата звернення: 05.04.2026).
100. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
101. Resolution 1466 (2005) "Honouring of obligations and commitments by Ukraine" : Adopted by the Parliamentary Assembly on 05.10.2005 // Council of Europe. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17377&lang=en>
102. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 47–50. Ст. 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
103. Захист персональних даних та доступ до інформації в умовах війни / Офіс Ради Європи в Україні. URL:

<https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/data-protection-and-access-to-information-in-the-conditions-of-war>

104. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
105. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 46. Ст. 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 05.04.2026).